

LIBERTAS

Nr. 16

Juli 1993

Støt »frihedsøen« Christiania

Leder

Et forsvar for insider trading

Mikael Bonde Nielsen

Empirisk analyse af insiderhandel

H.C. Hansen

Den liberale økonomi

Anders Fogh Rasmussen

Ozonlaget: den gode fjende

Niels Erik Borges

Sort arbejde

Tage Sværke Jessen

Boganmeldelser

Lars Tvede: Konjunkturproblemet i videnskaben — fra John Law til kaosteori

Christopher Lasch: Det eneste sande paradys — fremskridtet og dets kritikere

Nicolaj Juul Foss et al: Etik, marked og stat

James M. Buchanan: Maktens grænser

Tidsskriftet Libertas

ISSN 0107-8046

© Libertas. Eftertryk med kildeangivelse er tilladt.

Tidsskriftet Libertas er et uafhængigt nyliberalt tidsskrift til fremme af studiet af fri markedsøkonomi og personlig frihed.

Artikler — signerede eller usignerede — udtrykker ikke nødvendigvis redaktionens, udgiverens eller medlemmernes holdninger. For indholdet hæfter alene forfatterne og redaktionen.

Indlæg

Redaktionen modtager gerne indlæg af enhver art, men påtager sig intet ansvar for materiale, der er tilsendt uopfordret.

Indlæg sendes på 3.5" diskette vedlagt papirkopi (Format: DD eller HD; Macintosh eller PC; MacWrite, Word, WordPerfect eller alm. tekst) til H.C. Hansen

Vestagervej 27
2900 Hellerup**Redaktion**Niels Erik Borges (ansvh.)
Herluf Trollesgade 7, 3.tv.
1052 København K
Tlf.: 33 91 45 99

Christoffer Boe

Mikael Bonde Nielsen

Rasmus Dalsgaard Nielsen

Rydevænget 91
8210 Århus V
Tlf.: 86 15 71 51

Henrik Gade Jensen

Per Ørum-Hansen

Præsidium

Charlotte Albjerg, Bo Andersen, Michael O. Appel, Christopher Arzrouni, Rasmus Bartholdy, Ole Birk Olesen, Christoffer Boe, Kristoffer Bohmann, Mikael Bonde Nielsen, Niels Erik Borges, Otto Brøns-Petersen, Henrik Carmel, Lars Christensen, Villy Dall, Rasmus Dalsgaard Nielsen, Flemming Friese-Jensen, Torben W. Grage, H.C. Hansen, Jens Frederik Hansen, Gunnar Jacobsen, Jarl Kure, Peter Kurrild-Klitgaard, Ole Kvist, Kristian Kyndi Laursen, Lisbeth Mie Nielsen, Mike Polczynski, Arne Steen Jensen, Palle Steen Jensen, Steen Steensen, Tage Sværke Jessen, Dan Terkildsen, Casper Thorsted Sørensen, Finn Ziegler, Per Ørum-Hansen.

Selskabet Libertas

Bliv medlem af Libertas og modtag:

• Tidsskriftet Libertas hver måned med artikler, boganmeldelser, nyheder og information om relevante arrangementer i ind- og udland.

• Invitationer til møder, konferencer, etc. Abonnenter

Ønsker De at følge debatten i Libertas uden at være medlem, så bliv abonnent. Abonnenter modtager præcis samme ydelser som medlemmer og betaler samme kontingent.

Kontingent

Kontingent frem til april 1994..... kr. 200,00

Indbetal på Libertas girokonto 80 80 5 77 eller send en check til forretningsfører. Husk fuldstændig angivelse af navn og adresse.

Tillæg for levering udenfor Danmark Prioriteret levering (A prioritaire):

Færøerne kr.20,00

Grønland kr.100,00

Norden kr. 40,00

Øvrige Europa kr.60,00

Øvrige udland kr.100,00

Ikke-prioriteret (B economique): 90% af ovenstående.

Betaling fra udlandet

Indbetal på Libertas danske girokonto 80 80 5 77 (dette er i hvert fald muligt i Skandinavien) eller send en udenlandsk check på beløbet + 60 danske kroner i gebyr (omregnet til pågældende udenlandske valuta) til forretningsfører

Kontakter*Forretningsfører*

H.C. Hansen

Vestagervej 27

2900 Hellerup

Tlf.: 3162 34 70

Sekretær

Lars Christensen

Lybækgade 4, 1. th.

2300 København S

Tlf: 3154 76 61

Rådgivende Kollegium

Professor Norman P. Barry

University of Buckingham,

Storbritannien

Professor Leonard P. Liggio

Institute for Humane Studies,

De forenede Stater

Professor Walter Block

College of the Holy Cross,

De forenede Stater

Dr. Madsen Pirie

Adam Smith Institute,

Storbritannien

Ing. Hubert Jongen

Libertarisch Centrum,

Belgien

Professor Murray N. Rothbard

University of Nevada,

De forenede Stater

IndholdStøt »frihedsøen« Christiania 3
*Leder*Et forsvar for insider trading 4
*Mikael Bonde Nielsen*Empirisk analyse af insiderhandel 8
*H.C. Hansen*Den liberale økonomi 9
*Anders Fogh Rasmussen*Ozonlaget: den gode fjende 11
*Niels Erik Borges*Sort arbejde 13
Tage Sværke Jessen

Boganmeldelser 17

*Lars Tvede: Konjunkturproblemet i videnskaben —**fra John Law til kaosteor**Christopher Lasch: Det eneste sande parad**skridtet og dets kritikere**Nicolaj Juul Foss et al: Etik, marked og stat**James M. Buchanan: Maktens grænser*

Støt »frihedsøen« Christiania

Kære Læser,

Liberalister, anarkister og andre frihedsønskende beskæftiger sig oftest med at definere, hvilke frihedsbegreber, der filosofisk set er stærkest. På samme måde er det en generel tendens, at frihedsønskende foretager indgående analyser af de eksisterende, frihedskrænkende statssamfund.

Den teoretiske side af frihedskravet såvel som kritikken af statssamfundene er således, gennem mange forskellige personer, indfaldsvinkler og traditioner, velartikuleret.

Den praktiske side af frihedskravet eksisterer derimod meget sjældent. Forskellige metoder har gennem historien været brugt i bestræbelserne på at skabe samfund, der ikke er baseret på frihedskrænkelser, men på frivillige og private relationer. Ganske ofte ses en nær sammenhæng mellem frihedsønskende og politiske institutioner og politikere, idet det antages, at den naturlige kanal for ændringer af statssamfundet er politiske og parlamentariske institutioner.

Imidlertid er koblingen mellem frihedskravet og den politiske metode ikke velegnet til at skabe frihed. Historien såvel som public choice teorien har klart påvist, at politiske og parlamentariske institutioner kun meget dårligt og kun meget sjældent kan ændre statssamfund baseret på voldsudøvelse til frie samfund.

Det forekommer jævnligt over hele verden, at grupper »melder sig ud af« eksisterende statssamfund og etablerer sig i minisamfund, placeret som »øer« i statssamfundene. I disse frie småsamfund opholder beboerne sig frivilligt (måske undtagen dem, der er født ind i disse samfund), de fastlægger privat og frivilligt og uden trusler om vold og tvang de fornødne regler, der er baseret på de moralkodeks man kan forliges om.

I Danmark er der specielt to sådanne frie småsamfund, der har tiltrukket sig opmærksomhed; nemlig Frøstruplejren og Christiania. Disse samfund og initiativtagerne hertil fortjener den største agtelse for at have anvist, hvordan frihed kan indføres i praksis. En traditionel kritik mod Christiania har været, at beboerne bruger vold mod statspolitiet. Over for en sådan indvending kan der siges, at naturligvis gælder retten til at forsvare sig mod overgreb, vold, tvang og undertrykkelse også for personer bosiddende i Christiania. Det gælder uanset om voldsmandene hævder at have en legal ret til at udøve volden. En anden traditionel indvending har været, at Christiania har stjålet ejendommen fra staten. Spørgsmålet er, om det er meningsfyldt at diskutere, om man kan stjele fra staten. Er det meningsfyldt at påstå, at en stortyv (staten) har ejendomsret over det stjalne gods. Almindeligvis vil man sige Nej. Men med staten er det anderledes, forlyder det, idet den repræsenterer os alle. Imidlertid er det udtryk for en vulgær og bevidst form for naivitet at hævde, at staten repræsenterer os alle. Dette punkt er forlængst passeret, hvis det nogensinde har eksisteret. Dertil kommer, at det er praktisk umuligt at tilbagebetale de midler som staten oprindeligt har brugt på at opføre Bådsmandsstræde Kaserne. Den retspositivistiske vinkel er, at staten gennem Folketinget har accepteret Christiania og dermed implicit overdraget ejendommen til Christiania. Det er en almindelig privatiseringsmetode, at bestemte offentlige institutioner vederlagsfrit overdrages til private.

Med tilkendegivelsen af agten for Christiania bør det samtidig stå klart, at det at betegne sig som liberal, liberalist, libertarianer o.lign. er uforeneligt med deltagelse i den eksisterende vulgære hetz mod frihedsøerne.« Derfor støt Christiania!

Et forsvar for insider trading

Hvis ens opfattelse af aktiemarkedet er forankret i den skønlitterære kritik, som dukkede op i 80'erne med Tom Wolfes *Bonfire of the Vanities* eller Michael Lewis *Liar's Poker*, vil man næppe kunne forstå — endsi­ge acceptere — argumentationen for en afkriminalisering af *insider trading*. Disse skæbnefortællinger efterlader indtrykket af, at den vestlige civilisations overlevelse er betinget af en uskadelig­gørelse af de habit­klædte skurke, som hver dag optræder på de finansielle markeder.

Af Mikael Bonde Nielsen

Men det er ikke kun romanslugerne, der vil have vanskeligheder ved at acceptere et forsvar for insider trading. Inden for den juridiske profession, som stort set altid har haft problemformuleringsprivilegiet vedrørende insider trading, vil et forslag om liberalisering også vække anstød. Her opfattes insider trading som et brud på de mest fundamentale fairness-principper; det skal ganske enkelt ikke være tilladt for visse personer at drage fordel af den tidsmæssige forskydning i informationsbesiddelsen.

Forsvaret for insider trading kan imidlertid ikke tage udgangspunkt i tidstypiske vækkelsesromaner eller i egalitære juridiske principper, som hviler på en subjektiv retsopfattelse. Forsvaret må i stedet baseres på en kritisk økonomisk og ejendomsretslig analyse, der er befriet for de emotionelle holdningstilkendegivelser, som følger i kølvandet af den mere populære debat.

Moderne finansieringsteori

Ethvert forsøg på at forstå fænomenet insider trading, forudsætter et forudgående kendskab til informationsbegrebets placering i økonomisk teori. Lige siden økonomen Marie Esprit Leon Walras (1834–1910) formulerede sin *generelle ligevægtsteori*,¹ som i næsten uændret form er adopteret af nutidens neoklassiske økonomer, har information spillet en central rolle i teorien om markedet. I ligevægtsteorien fremstilles markedet som en uendelig og uforanderlig cirkulation af nærmest robotagtig adfærd, hvor alle agenter har perfekt information om såvel nutid som fremtid, hvorfor der ikke eksisterer nogen form for usikkerhed. I fravær af usikkerhed forsvinder begreber som profit og tab, idet enhver virksomheds salgspris nøjagtigt svarer til produktionsomkostningerne.

I finansieringslitteraturen danner den walrasianske teoribygning udgangspunkt for alle studier af kapitalmarkedets efficiens, repræsenteret ved den såkaldte *Efficiency Market Hypothesis* (EMH), der tilsiger, at et (aktie)marked er efficient, hvis priserne afspejler al tilgængelig information inden for et givet informationssæt.² Da det er vanskeligt at frigøre sig fra det indtryk, at de fleste misforståelser om insider trading kan tilbageføres til denne teorikonstruktion, er det naturligt at forfølge teoriens begrebsindhold til sin yderste konsekvens.

Der kan principielt sondres mellem tre forskellige efficiensbegreber. Efficiens kan betyde, at markedet opererer på et lavt omkostningsniveau, hvilket kan benævnes *operational efficiens*. Efficiens kan også referere til allokeringen af ressourcerne via markedets prissystem, hvilket kan benævnes *allokativ efficiens*. Endelig kan efficiens betyde, at priserne afspejler al tilgængelig information, hvilket kan benævnes *informationel efficiens*. Og det er det sidste efficiensbegreb, der skal gøres til genstand for nærmere analyse i denne artikel.

Selvom graden af informationel efficiens kan være vanskelig at

kvantificere, har ophavsmanden til EMH-teorien alligevel tilladt sig at opstille en raskitse over forskellige efficienssituationer, med udgangspunkt i følgende kategorisering:³

1. *Svag efficiens*. Priserne afspejler al den information, der er indeholdt i de historiske priser.
2. *Semistærk efficiens*. Priserne afspejler al information, der er tilgængelig for offentligheden.
3. *Stærk efficiens*. Priserne afspejler al information, privat såvel som offentlig, der er relevant for markedet.

Kategorierne er, som det fremgår, gensidigt afhængige, idet stærk efficiens implicerer både svag og semistærk efficiens, og semistærk efficiens implicerer svag efficiens. Den æstetiske opsætning virker umiddelbart tiltalende, men det viser sig hurtigt ved en nærmere analyse, at kategoriseringen er totalt indholdstom.

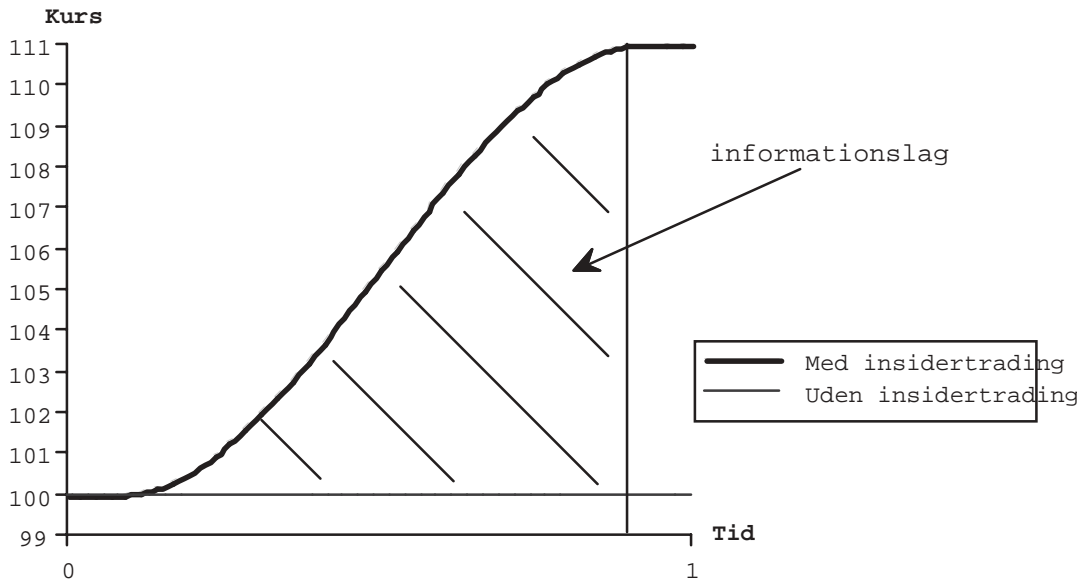
Hvis markedet er karakteriseret af stærk efficiens svarer det til den føromtalte ligevægtstilstand, hvor der hersker perfekt information og ingen usikkerhed. På et sådant stationært marked er der ingen profitmuligheder (eller for den sags skyld tabsrisici), idet salgspriser netop svarer til omkostningerne. På den baggrund er det naturligt at spørge, hvorledes ny information genereres. Betragtes f.eks. aktiemarkedet vil enhver rationel agent afholde sig fra at søge ny information, idet en sådan proces ikke vil blive præmieret inden for den beskrevne teoriramme. Investorerne på aktiemarkedet vil således risikofrit kunne købe og sælge værdipapirer, med et på forhånd kendt afkast.

Forudsætningen for at den neoklassiske finansieringsteori (EMH-modellen) kan have meningsindhold synes således at være, at information er fuldstændig omkostningsfri. Det er naturligvis en absurditet, idet prissystemet og markedskonkurrence kun er af betydning, hvor information er forbundet med omkostninger.⁴ Alene tanken om et aktiemarked efter de beskrevne retningslinier, er nok til at afvise det stærke efficiensbegreb som det rene vrøvl. Der er tale om en begrebs- og indholdsmæssig kontradiktion, som desværre alt for sjældent gøres til genstand for nærmere analyse blandt nutidens økonomer.⁵

Informationsmarkedet

Virkelighedens aktiemarkeder er karakteriseret af store risici, hvorfor der altid er stor efterspørgsel efter pålidelig information. Information er imidlertid ikke en homogen størrelse, der som andre goder kan defineres ved deres fysiske tilstand. I et forsøg på at afgrænse diskussionen kan det derfor være formålstjenligt at foretage følgende kategorisering af informationsbegrebet:⁶

1. *Finansiel information*. Viden om aktiemarkedets funktionsmåde, finansielle produkter, investeringsformer, porteføljeteorier, regnskabs teknikker etc. Altså, grundlæggende viden om markedets

Figur 1: Kursudvikling med og uden insider trading

institutionelle opbygning.

2. *Specifik information*: Viden om nye detaljerede data, der repræsenterer en ændring i forhold til allerede eksisterende data. Med andre ord eksakt viden om fremtidige hændelser og/eller den betingede sandsynlighed for fremtidige hændelser, der kan påvirke kursdannelsen.

Fælles for begge informationstyper er, at tilegnelsen af viden er omkostningskrævende. For den første type synes omkostningerne dog at være begrænset til en grundlæggende faglig indføring i aktiemarkedets funktionsmåde. Anderledes forholder det sig med den anden informationstype, der sjældent tilegnes uden en særlig arbejdsindsats og kontinuerlig årvågenhed. Det gælder uanset, om man køber sig til denne viden eller selv frembringer den. Hvis frembringelsesomkostningerne ikke står i rimeligt forhold til den forventede profit, der kan opnås ved anvendelse af informationen, vil der således ikke eksistere et marked for information.

Information har kun værdi, så længe det udgør et knapt gode. Når informationen er alment tilgængelig, repræsenterer den et frit gode, svarende til den luft vi indånder, og dermed forsvinder dens egenskab som produktiv faktor.⁷ Ønsker man at udnytte informationen, må man derfor søge at *indhegne* den, inden den er assimileret af prissystemet. Insider trading repræsenterer et ganske glimrende eksempel på en sådan aktivitet, idet informationen beskyttes indtil den er udnyttet i arbitragemæssigt øjemed.

Det er oplagt, at insiderens entreprenørvirksomhed er vanskelig at indpasse i en traditionel walrasiansk ligevægtsteori,⁸ og derfor også i EMH-modellen. Tilstedeværelsen af en insider vil i sig selv være et synligt bevis på uligevægt, og ifølge neoklassikerne dermed også på inefficiens. Med afsæt i den østrigske skoles teoribygning, der koncentrerer sig mere om koordinationsprocessen end den stationære ligevægtstilstand, er det dog muligt at vise, at insideren er en betingelse for effektiv prisdannelse.⁹ I overensstemmelse hermed kan hævdes, at et marked kun er efficient, hvis det er i stand til at skabe bevægelse mod en ny ligevægt. En sådan dynamisk beskrivelse er totalt udeladt af den neoklassiske finansieringsteori.

Effekter ved insiderhandel

Når insider trading — trods ovennævnte argumentation for fænomenets naturlige placering i et dynamisk aktiemarked — alligevel søges stoppet gennem lovgivning, efterlader det fornemmelsen af en mere tungtvejende kritikfigur. Det hævdes da også med jævne mellemrum, at insider trading fører til uheldige markedsforvridninger, under henvisning til pålidelighed og gennemsigtighed.¹⁰ Som reaktion mod disse lejlighedsvis indvendinger skal der præsenteres en række scenarier, der kan aflive mytedannelsen.

Lad os indledningsvis antage, at alle markedsagenter frit kan anvende ikke-offentliggjort information til det formål de måtte ønske. De kan således udnytte deres viden på markedet eller sælge den til en uinformeret investor.

Endvidere antages det, at en eller flere investorer er kommet i besiddelse af en positiv information om et værdipapir, med en forventet kursværdi på plus 10 point.¹¹ Endelig antages det, at det pågældende værdipapir er noteret til en stabil kurs på 100. Hvordan vil insiderens viden så påvirke kursdannelsen på dette papir, hvis informationen anvendes i markedet?

I begyndelsen vil efterspørgselen stige langsomt, som et resultat af insiderens købsadfærd. Flere (initialt uinformerede investorer) vil derefter begynde at købe aktien, idet de håber på endnu højere kursstigninger. Efterspørgselen vil således blive ved med at stige, indtil insiderne falder fra, hvorefter kurven til sidst flader ud omkring kurs 110 (jf. figur 1).

Kurvens eksakte udseende vil naturligvis afhænge af, at andre faktorer ikke indvirker på købs- og salgsadfærd. Typen og kvaliteten af informationen vil — sammenholdt med spredningen — også være af betydning. Vigtigst er dog, at insiderne har en fælles forståelse af, hvad informationen implicerer. Og her må der forventes en høj grad af konsensus, idet informationen selv signalerer implikationerne. Figur 1 er derfor — isoleret set — en ganske god beskrivelse af insider tradingens markedseffekt.

Kursændringer antager dog sjældent et så rent forløb som det beskrevet. Enhver der har befundet sig i et overfyldt rum vil vide, at det ofte er vanskeligt at følge med i en specifik samtale. Brudstykker fra mange samtaler, gør det vanskeligt at skelne mellem »skidt og kanel.« Tilsvarende problemer må forventes på informationsmarkedet, hvor den trænede givetvis har bedre mulighed for at iso-

lere *støjen*. Endvidere må det forventes at der opstår visse *forvrængninger*. Dette følger af princippet om, »hvordan fem fjer blev til fem høns.« Det er i særhed udtalt, når informationsbehandlingen er af kompliceret natur. Insiderens tilstedeværelse vil dog over tid virke dæmpende på både støj og forvrængninger, hvilket medvirker til at stabilisere kursen på såvel det enkelte papir som hele markedet.

Den traditionelle indvending mod det skitserede forløb er, at kurstilpasningen ville ske hurtigere, hvis alle investorer var i besiddelse af informationen samtidig. Denne indvending hviler imidlertid på en klassisk fejlslutning: At information altid vil fremkomme, selvom ingen har haft et økonomisk motiv til at frembringe den.

Individuelle effekter

Ud fra en velfærdsøkonomisk betragtning er det langt fra tilstrækkeligt at behandle markedseffekten af insider trading. Der må også foretages en analyse af de individuelle effekter. Beskyttelsen af den såkaldte *lille investor* i denne sammenhæng er ikke uvæsentlig opgave. Det er under alle omstændigheder det hyppigst fremførte argument for et forbud mod insider trading. Argumentationen ledsages imidlertid sjældent af en egentlig identifikation af denne investortype.

At foretage en kategorisering af de agenttyper, der optræder på aktiemarkedet vil altid være forbundet med vilkårlige afgrænsninger. Alligevel kan det i denne sammenhæng være hensigtsmæssigt, at inddele agenterne i henholdsvis *insiders* og *outsiders*; dvs. agenter, der besidder en specifik information, og agenter, der ikke gør det.

Kategoriseringen giver dog ingen klarhed over, hvilken gruppe *den lille investor* befinder sig i. Selv en lille investor kunne jo komme i besiddelse af betydningsfuld information, og således befinde sig i insidergruppen. I argumentationen mod insider trading bliver *den lille investor* dog typisk — men ganske fejlagtigt — rubriceret under outsiderkategorien. Lad os derfor spille med på denne forudsætning, og analysere konsekvenserne mere indgående.

Outsidergruppen er ingenlunde en homogen gruppe, men kan teknisk set inddeles i to underkategorier:

1. *Langsigtsinvestorer*: Aktionærer, der vælger sin porteføljesammensætning på grundlag af *fundamentale faktorer*, såsom afkastprofil, historisk dividendepolitik, vækstpotentiale, ledelsesforhold osv. De sælger typisk fordi deres vurderinger af de fundamentale faktorer har vist sig ukorrekte eller fordi personlige økonomiske forhold betinger det.
2. *Kortsigtsinvestorer*: Aktionærer, der vælger deres porteføljesammensætning primært på grundlag af *fluktuationer*. Der er således tale om agenter med et spekulativt tilsnit, uden der heri skal lægges nogen odiøs undertone. De sælger typisk, fordi de mener at kunne gennemskue *tekniske faktorer* — m.a.o. fordi de tror de kan »slå markedet.«

Den første aktionærttype repræsenterer det vi måtte kalde *den lille investor*, der beholder en portefølje over en længere periode i et decideret investeringsøjemed. Som sådan, vil disse personer ikke blive ramt af insider trading — tværtimod. De vil — som følge af deres konservative aktiestrategi — få det fulde udbytte af en potentiel kursstigning.

Der er ingen grund til at gå ind i en længere diskussion om, hvorvidt *tekniske faktorer* er et velegnet instrument ved værdipapiranalyse, men den kortsigtede investor vil være en potentiel sælger til en insider. Selvom han ikke nyder det fulde udbytte af den *indhegnede information*, så vil han dog altid modtage en fraktion af kursgevinsten. På et marked, hvor der er et forbud mod insider trading, er det derimod usikkert, om den kortsigtede investor overhovedet vil opleve en nettogevinst

Uanset hvad udfaldet måtte være for de spekulative kortsigtsinvestorer, er det bemærkelsesværdigt at notere, at det netop er denne aktionærttype man søger at beskytte med et forbud mod insider trading. Normalt er disse markedsaktører genstand for politikernes udelte had, men manglende indsigt — og pression fra disse agenter — har ført til en sammensmeltning af et i særhed umage par: spekulanter og politikere. Tiltagende utilfredshed blandt kortsigtsinvestorerne tyder dog på, at »ægteskabet« med politikerne var en smule overmodigt.¹²

Insider trading som aflønningsinstrument

Diskussionen om investorernes relative gevinst og tab ved insider trading afslørede, at der ikke er basis for et statslig forbud imod denne form for informationsudnyttelse. Et forbud forsinker blot pristilpasningen, hvilket i sig selv er en væsentlig anklage. Anklageskriftet kan imidlertid udvides ved at inddrage en anden mikroøkonomisk problemstilling: insider handelens funktion som aflønningsinstrument.

Informationer knytter sig til hændelser, og til hændelser er der enten knyttet *risiko* eller *usikkerhed*. Distinktionen mellem risiko og usikkerhed kan tilskrives økonomen F.H. Knight, der netop betone forskellen mellem den perfekte markedsmodel og den dynamiske markedsmodel.¹³ Risiko er kalkulerbar usikkerhed, der er baseret på statistiske data, indhentet fra et stort antal homogene hændelser; aktuariske beregninger af sandsynligheden for at et hus nedbrænder, er således baseret på historiske observationer af et stort antal hændelser. Usikkerhed refererer derimod til unikke hændelser. Sådanne hændelser besidder en række karakteristika, der gør dem uegnede til at være elementer i et stort sæt af hændelser. Usikkerhed kan med andre ord ikke kalkuleres numerisk, grundet manglende observationsmateriale.

Markedet er netop kendetegnet af beslutninger, der involverer usikkerhed, og ikke kvantificerbare risici. Der er i alle henseender tale om komparativt unikke forhold, der ikke kan behandles statistisk.¹⁴ F.eks. kan der ikke gøres eksakte forudsigelser om forbrugernes fremtidige behov og efterspørgsel, fremtidigt teknologivalg, virksomhedsstrategiers succes, ressource tilgængelighed, osv. Og det rejser i sig selv et delikat problem: Hvordan aflønner man nøglemedarbejdere i et aktieselskab, når man ikke på forhånd kender værdien af de fremtidige resultater de måske kan tilføre virksomheden? Problemet er illustreret i figur 2.

Lad os antage at en begavet biokemiker henvender sig til en medicinalvirksomhed og tilbyder at udvikle et antivirus imod AIDS inden for 5 år, hvis hun tilbydes en løn på 5. millioner pr. år. Lønnen overstiger naturligvis hvad der normalt udbetales til en biokemiker, men er ingenlunde urimelig, hvis vi betragter værdien af et sådant antivirus. Virksomheden bliver dog ex ante nødt til at afslå tilbuddet, idet de vil være usikre på, hvorvidt biokemikerens tilbud materialiseres. Omvendt vil biokemikeren, der stoler på sine egne evner, ikke lade sig spise af med en overenskomstløn, hvis hun kan lykkes med sit forehavende. Hun vil derfor afslå virksomhedens tilbud om ex post aflønning, idet forhandlingsprivilegiet hermed er overladt til virksomheden.

Umiddelbart synes problemet at kunne løses, hvis virksomheder udsteder medarbejderaktier (stock options) til den omtalte biokemiker. For at opnå den ønskede effekt, skal det imidlertid ske forud for opdagelsen af antiviruset. Udstedes de efter informationen om opdagelsen, men før offentliggørelsen af denne information, vil den økonomiske effekt svare til en simpel bonusordning. Dermed er vi tilbage i problemstillingen i figur 2, med forhandlingsmæssig positionering. Udsteder virksomheden medarbejderaktier forud for en

Ex ante

Innovationstidspunktet

Ex post

tid →

Figur 2: Kontraktproblemer ved aflønning af nøglemedarbejdere.

potentiell opdagelse, vil det ske uden nogen sikker forvisning om, at der skabes en innovation.

At medarbejderaktier kan virke produktivitetsfremmende skal ikke anfægtes, men de er inferiøre som aflønning for innovative medarbejdere. Insider trading er her et væsentlig mere adækvat aflønningssinstrument,¹⁵ idet virksomheden ikke bærer nogen finansiell byrde ved ekstraafløningen. Den føromtalt biokemiker kan således ansættes til en overenskomstløn, med ret til at handle aktier på baggrund af insider viden. Med denne ret til forlods at investere i indhegnet information, etableres en af de bedste incitamentstrukturer for innovative processer.

Ejendomsretsperspektivet

Da en aktie principielt er et ejerandelsbevis i et givet selskab, er det naturligt at overlade afgørelsen om insider handel til selskabets generalforsamling. Det bør således alene være aktionærerne der beslutter, om insider trading skal tillades som aflønningsværktøj for selskabets ansatte, og en sådan beslutning må naturligvis vejes mod de ulemper en sådan tilladelse ville medføre.

Insider trading er f.eks. ofte blevet betragtet som en barriere for kapitaludvidelse, idet udenlandske investorer, der ikke skønnes at have samme adgang til eksakt information, vil afholde sig fra at investere i et sådant selskab. Argumentet er imidlertid betinget af, at den udenlandske investor er mere interesseret i kortsigtede gevinster, end et langsigtet afkast af en innovativ udvikling.

Ud fra et nyliberalt ejendomsretsperspektiv er konklusionen imidlertid uomtvistelig: staten skal ikke intervenere på aktiemarkedet og stadfæste love imod insider trading. Det er enhver generalforsamlings suveræne ret at afgøre, hvorvidt insider trading skal være et element i selskabets aflønningsstruktur. Og det er ikke på forhånd givet, at de vil åbne op for insider trading.

Noter

1. Jf. M.E.L. Walras (1969): *Elements of Pure Economics*, oversat af William Jaffé, New York, Augustus M. Kelley.
2. Jf. Eugene F. Fama (1970): »Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Evidence.« *Journal of Finance*, vol. 25, pp. 383-417.
3. Ibid Eugene F. Fama (1970), p. 383 ff.
4. Jf. F.A. Hayek (1945): »The Use of Knowledge in Society.« *American Economic Review*, vol. 35, pp. 519-30.
5. Visse neoklassikere har dog bemærket de paradoksale konsekvenser, som det stærke efficiensbegreb resulterer i. Jf. f.eks. S.J. Grossman & J.E. Stiglitz (1980): »On the Impossibility of Informationally Efficient Markets.« *American Economic Review*, vol. 70, pp. 393-408.
6. Kategoriseringen svarer til H.G. Mannes (1966): *Insider Trading and the Stock Market*, New York, The Free Press, chp. IV.
7. Jf. F.H. Knight (1921): *Risk, Uncertainty and Profit*, Boston/New York, Houghton Mifflin Co., p. 342.
8. Jf. M.N. Rothbard (1987): »Breaking Out of the Walrasian Box: The Cases of Schumpeter and Hansen.« *The Review of Austrian Economics*, vol. 1, pp. 97-108.
9. Der foreligger ikke — mig bekendt — en østrigsk inspireret teori om insider trading, selvom det amerikanske tidsskrift *Reason* angiveligt skulle have behandlet fænomenet ud fra en libertariansk synsvinkel. Hvis læseren skulle være bedre orienteret, må de meget gerne henvende sig til forfatteren af nærværende artikel.
10. For en teoretisk — men ganske fortænkt — variant af denne argumentation, henvises til L.M. Ausbel (1991): »Insider Trading in a Rational Expectations Economy.« *American Economic Review*, vol. 80, pp. 1022-1041.
11. Investorerne kan naturligvis også være kommet i besiddelse af en negativ information, der leder til et ønske om at afsætte sine positioner, inden et forventet kursfald indtræffer. Implikationerne kan i dette tilfælde udledes ved at erstatte fortegnet.
12. Jf. artikel i *Morgenavisen Jyllands-Posten* (Erhverv & Økonomi) d. 10. juli 1991, hvor insiderlovgivningen kritiseres af Finansrådets direktør Svend Jacobsen: »Vi er [...] bekymrede for, at man med den nye lov kan komme til at straffe små-investorer, der uforvarende bliver insidere, fordi de opsnapper en oplysning, som de ikke selv er klar over har karakter af insiderviden. Det kunne i yderste konsekvens være en løs bemærkning fra en nabo over hækken.« Igen trækkes den lille investor ind i manegen — nu blot som argument imod en insiderlov — og selvom Svend Jacobsen har ret i sin udtalelse, så skjuler han sit egentlige ærinde: at pengeinstitutterne (alias kortsigtsinvestorerne) står i fare for at blive ramt af den nye insiderlov.
13. Op.cit. Part 3., chp. VII.
14. Der er i de seneste årtier gjort ihærdige forsøg på, at skabe grundlag for mikroøkonomisk analyse af sådanne hændelser, men succesen har været begrænset. Analyserne er scenarioprægede og minder mere om sofistikeret astrologi, end grundig videnskabelig analyse. Jf. f.eks. K. Holden (1990): *Economic Forecasting: An Introduction*, Cambridge, Cambridge University Press.
15. Ibid. H.G. Manne, p. 131-146.

Empirisk analyse af insiderhandel

Af H.C. Hansen

Lisa Meulbroek, tidligere ved USAs Securities and Exchange Commission, men nu ved Harvard University, har foretaget en empirisk analyse af mere end 320 sager, som Securities and Exchange Commission retsforfulgte i perioden 1980-89 [Lisa Meulbroek: »An Empirical Analysis of Illegal Insider Trading.« *Journal of Finance*, December 1992].

Undersøgelsen viser, at insiderhandel betyder, at aktiepriser hurtigere bliver »mere nøjagtige.« På dagen, hvor insider-informationen bliver offentliggjort, ændrer aktiekursen sig i overensstemmelse hermed. Men på den foregående dag, hvor insiderhandlen fandt sted, har kursen allerede bevæget sig i den rigtige retning, om end kun halvt så meget.

Insiderhandel bliver typisk afsløret på grund af øget omsætning af et selskabs aktier. På en dag med insiderhandel forøges omsætningen typisk fra et normalt niveau på 0,2% af aktiekapitalen til 1,0%. Selvom den typiske insiderhandler kun står for en tiendedel af denne omsætning, giver han altså et tilstrækkeligt klart signal til markedet, til at det begynder at bevæge sig i den rigtige retning.

På trods af den megen medieomtale af insiderhandlere som Ivan Boesky, Dennis Levine, m.v. og deres millionfortjenester, tjener den typiske insiderhandler ifølge Lisa Meulbroeks udregninger kun \$25.000 på sin insiderhandel.

Den liberale økonomi

Anders Fogh Rasmussen

Med tildelingen af Nobelprisen i økonomi for 1991 til den amerikanske økonom Ronald Coase er Chicago-firkløveret komplet. Nu har alle de fire store nulevende økonomer fra Chicago-universitetet fået Nobelprisen i økonomi. Før Coase er den gået til Milton Friedman, George Stigler og James Buchanan.

Disse fire økonomer er i flere henseender vidt forskellige. Ikke mindst har de hver især kastet sig over forskellige områder indenfor økonomisk teori. Men der er også klare lighedspunkter.

For det første er de alle liberale — nyliberalister om man vil. Deres indsigt i økonomisk teori har fået dem til at konkludere, at det frie kapitalistiske samfundssystem er det bedst mulige. Når mennesker får lov til at udfolde sig frit, skaber man de bedste betingelser for velstand, velfærd, kreativitet og udvikling.

Markedsmekanismen er overlegne i forhold til offentlig styring, regulering og manipulation.

Et andet karakteristisk træk ved firkløveret er, at de ikke har en overdreven tendens til at pakke deres teorier ind i kompliceret matematik. Hvor en del teoretiske økonomer er så matematik-fikserede, at de kan få vanskelige modeller ud af rene banaliteter, skriver firkløveret i et sprog, som også ikke-økonomer kan forstå. De er heller ikke alle præget af en anden dille, som optager mange teoretiske økonomer: Forsøget på at måle alle mulige økonomiske sammenhænge kvantitativt. Økonomi er andet og mere end tal og statistik.

Chicago-skolen

Det er ikke svært at få øje på, hvor inspirationen hos Friedman, Stigler, Buchanan og Coase kommer fra. Den stammer fra Frank Knight (1885-1972), der gjorde Chicago-universitetets økonomiske fakultet til, hvad det er i dag. Knight var en fremragende økonom og fortæller for markedsökonomi og individualisme. Han insisterede på, at vi får vores viden om økonomisk teori ved at se på, hvad der motiverer de enkelte individer — ikke ved at opstille komplicerede økonomiske modeller eller ved at måle alle mulige sammenhænge. Mange af forsøgene på at måle sådanne sammenhænge svarer, har Knight en gang sagt, til at »bevise at vandet løber ned ad bakke.«

Læren, man kan drage fra økonomisk teori, er klar nok, mente Knight. Problemet er at få omsat den til politisk virkelighed. Mange af dem, der godt forstår markedsökonomiens fundamentale sammenhænge, bliver til romantiske fjolser, når det drejer sig om politik: »At en forhøjelse af prisen på en vare vil reducere salget er en af de mindst kontroversielle love i økonomisk teori, men at anvende denne lov i forhold til arbejdsmarkedet vil sandsynligvis stemple én som fjende af lønmodtageren,« har han sagt. Med andre ord: Hvor de fleste godt kan indse, at en forhøjelse af prisen på f.eks. appelsiner resulterer i, at der bliver solgt færre af dem, så er der en politisk blokering mod at indse, at når lønmodtagerne bliver for høje, så resulterer det i arbejdsløshed.

Som sagt har de fire arvtagere efter Knight beskæftiget sig med vidt forskellige områder af økonomisk teori.

Milton Friedman

Milton Friedmans hovedindsats ligger på det såkaldte makro-økonomiske felt, hvor han har stået i spidsen for et opgør med den gammeldags (keynesianske) økonomiske politik. Frem til slutningen af 1970'erne troede mange økonomer og politikere, at de politiske myndigheder uden videre kunne bestemme, om arbejdsløsheden skulle være høj eller lav, ved blot at styre den samlede efterspørgsel. Friedman påstod — og udviklingen i 70'erne viste — at det kan man ikke. Resultatet af en kunstig høj efterspørgsel bliver i sidste ende kun høj inflation — uden at arbejdsløsheden falder på lang sigt.

George Stigler

George Stigler har især beskæftiget sig med konsekvenserne af offentlige reguleringer af erhvervslivet og økonomien. Hans konklusion er, at reguleringerne som regel skaber mindre økonomisk effektivitet — ikke større. Og de sandsynligste tabere ved reguleringer er forbrugerne, ikke mindst forbrugerne med små indkomster. Ofte er de reelle bagmænd bag reguleringer af erhvervslivet — erhvervslivet selv! På denne måde kan de opnå beskyttelse mod konkurrence og forbrugernes hårde dom, hvis de ikke er effektive.

Stiglers arbejder er således en god illustration af, at den liberale markedsökonomi ikke er til for kapitalisternes eller erhvervslivets skyld. Det er det almindelige menneske, der i kraft af sin rolle som forbruger og lønmodtager eller selvstændig har fordel af et frit samfund.

James Buchanan

James Buchanan har lagt sin indsats på flere felter. For det første har han kritiseret meget af grundlaget for såkaldt velfærdsøkonomiske indgreb i den frie markedsökonomi. Og han har f.eks. klart demonstreret, at når staten optager lån, så skubber den byrden over på fremtidige generationer. Nu er denne konklusion måske ikke overraskende for de fleste ikke-økonomer, men den er der rent faktisk økonomer, der har forsøgt at bestride. Buchanan har også beskæftiget sig meget med, hvordan forfatningen i et frit samfund bør se ud. Det er ikke kun afgørende, om man har gode eller dårlige politikere, men også hvor godt borgernes frihed er beskyttet af forfatningen. Buchanan er tillige en af foregangsmændene for den nye måde at se politik på. Ligesom forbrugere og producenter på det økonomiske marked er motiveret af egeninteresser, så gælder det samme for vælgere, politikere og embedsmænd. På den måde har han kunnet punktere myten om den altid gode og velmenende statsmagt.

Ronald Coase

Ronald Coase fik Nobelprisen i økonomi i 1991 for sine arbejder omkring transaktionsomkostninger. Mange økonomer har helt ignoreret, at der er omkostninger forbundet med f.eks. at handle på markedet. Det svarer nogenlunde til, at man i teorien om udenrigshandel ser bort fra, at det er transportomkostninger forbundet med international handel. Ligesom transportomkostninger kan stille sig i vejen for international handel, kan transaktionsomkostninger stille sig i vejen for ellers fordelagtige transaktioner på markedet. Den frie

markedsøkonomis force er — ifølge Coase — at der dannes institutioner, som nedbringer transaktionsomkostningerne. Et centralt eksempel er, hvorfor der overhovedet findes virksomheder (hvad andre økonomer har haft svært ved at forklare).

Coases arbejder har også fået betydning for miljøpolitikken. I nogle situationer kan den givne mængde forurening simpelt hen være den bedst mulige, når der ses i lyset af de fordele, der også kan være ved forurenende virksomhed. Men i de situationer, hvor det er nødvendig at regulere forureningen fra det offentlige side, skal det gøres i overensstemmelse med — ikke i modstrid med markedet. En markedsorienteret miljøpolitik kunne f.eks. gå ud på, at det offentlige sælger forureningstilladelser i stedet for at tildele en vis forureningskvote til hver virksomhed. På den måde kan de mest effektive virksomheder i kraft af deres effektivitet købe forureningstilladelser på bekostning af de mindre effektive. Dermed sikres det, at når der endelig forurenes, så får samfundets borgere mest muligt for pengene. Og når virksomhederne skal betale for at forurene, så har de et stærkt økonomisk incitament til at finde på nye, mindre forurenende produktionsmetoder. En markedsorienteret miljøpolitik vil derfor kunne lede til mindre forurening end en meget interventionistisk politik.

En vigtig pointe fra Coase er, at miljøproblemer som forurening i en vis forstand ikke skyldes for meget, men for lidt kapitalisme. Ejendomsretten er en grundpille i det kapitalistiske system, og hvis det var muligt at definere og håndhæve ejendomsretten tilstrækkeligt, ville der ikke være miljøproblemer. Dem får vi som resultat af, at der ikke lykkedes at definere ejendomsretten tilstrækkeligt præcist.

De nye liberale strømninger

Selv om Chicago-universitetet på mange måder har været enestående takket været Frank Knights pionerindsats, så er det ikke det eneste sted, hvor økonomer studerer og taler for fri markedsøkonomi. Tværtimod har markedsøkonomien fået en renaissance blandt økonomer (og andre) fra mange forskellige lande, økonomiske skoler og universiteter. Går man listen over Nobelprismodtagere i økonomi igennem, så vil man finde andre liberalister end de fire fra Chicago.

Og det er naturligvis en yderligere understregning af markedsøkonomiens styrke, at de socialistiske modeller nu er brudt totalt sammen — lige fra den decentrale planlægning i Jugoslavien til den centrale planlægning i f.eks. Sovjet og Tjekkoslovakiet.

Det er imidlertid forstemmende, at de nye liberale strømninger ikke i særlig grad har slået ned rod i det danske akademiske forskermiljø. Med enkelte undtagelser er den danske økonomiske forskning, og dermed fagøkonomernes arbejdsmetode og rådgivning til politikerne, præget af forældet tankegods, hvor teorierne slet ikke svarer til virkeligheden.

De hidtidige fortalere for planøkonomi kan vanskeligt undgå at stå tilbage i et noget komisk lys, eller de er på vild flugt fra de gamle standpunkter. F.eks. tager det sig nu ret komisk ud, at den kendte økonom (og Nobelpristager!) Paul Samuelson så sent som i 1989-udgaven af sin berømte lærebog i økonomi skriver: »Den sovjetiske økonomi er bevis på, i modsætning til hvad mange skeptikere tidligere har troet, at en socialistisk økonomi kan fungere og endda trives.« Den ligeledes kendte økonom og tidligere fortaler for planøkonomi Robert Heilbroner, har for nylig sagt, at »debatten mellem socialisme og kapitalisme er over. Kapitalismen har vundet. ... So-

cialismen har været den store tragedie i dette århundrede.«

Men som Frank Knight advarede om, er det ikke tilstrækkeligt, at der er liberale økonomer. Markedsfilosofien må til lige slå igennem på det politiske plan. Østeuropæerne får nu en enestående chance, men vi i Danmark må også erkende, at vi har brug for en friere markedsøkonomi. Ellers får vi bl.a. ikke bugt med den høje ledighed eller problemet med den lave økonomiske vækst.

Ozonlaget: den gode fjende

Ozonlaget i atmosfæren rundt om jorden beskytter alt levende mod solens ultraviolette stråler. I disse år mindskes ozonlaget, og med mellemrum opstår der huller i ozonlaget. Disse forandringer tilskriver de politiske miljøorganisationer den menneskelige industriproduktion, som gør brug af stoffer, der nedbryder tykkelsen af det vigtige ozonlag. En mindskelse af ozonlaget vil forøge antallet af hudkræfttilfælde og betyde dårligere vækstbetingelser for planteliv. Livsvilkårene bliver dårligere, og i den yderste konsekvens kan ozonlagets nedbrydelse medføre udslettelse af alt liv.

Niels Erik Borges

I foråret 1993 rapporteredes der intenst i medierne om et ozonhul over Danmark, hvilket resulterede i et markant øget salg af solcreme. Paradoksalt kan det virke, at i disse uger, hvor solens stråler er langt stærkere, solbader danskerne i stor stil.

»Big Brother«

Den massive »big brother« miljøkampagne pirrer dagligt frygten for fremtiden. Den politiske udnyttelse af snart global opvarmning, en ny istid, sur regn, ozonhuller er på visse områder helt i tråd med tidligere tiders dommedagsprofetier. Frygten har tag i mange og udgør et velegnet styringsinstrument for magtmennesker, der af uransagelige grunde ønsker at begrænse deres medmenneskers frihed. Jamen vil mange sige, hvis vi ikke styrer industriens forurening, så vil vi alle til sidst dø i en global miljøkatastrofe. Naturligvis skal vi beskytte vores miljø, og ikke lade stå til som i de førhen reelt eksisterende socialistiske planøkonomier, som i modsætning til kapitalismen ikke har haft kapital og knowhow til at begrænse diverse udslip. Markedsøkonomi baseret på privat ejendomsret muliggør en effektiv udnyttelse af ressourcerne og en tilsvarende begrænsning af forureningen, den private ejendomsret er sikret. En definition af ejendomsretten er vigtig, hvilket kan illustreres af manglen herpå i Amazonas, hvor staten skænselsløst lader regnskoven fælde. Retmæssigt tilhører regnskoven de indianere, der har boet der i årtusinder og ikke den brasilianske stat. En dansk parallel er den overudnyttelse, der fandt sted af fælledeerne, hvorfor de blev privatiserede.

Videnskabelig uenighed

Akkurat som videnskaben ikke er enige om den menneskelige faktor indvirkning på drivhuseffekt og sur regn, er videnskabsmændene heller ikke enige om hvorvidt ozonhullerne skyldes menneskelige faktorer. Mange af de konklusioner der er blevet draget det sidste årti bygger på ukomplet viden og unøjagtige computersimulationer. Et konkret eksempel på en usikkerhedsfaktor er måleinstrumentet på den amerikanske satellit Nimbus 7, som er blevet anvendt til at måle sæsonmæssige ozonhuller over Antarktis, er ifølge konstruktøren S. Fred Singer ikke særlig præcis, da den kun er konstrueret til en korttidsmåling. Det kan medføre en vis overdrivelse af måleresultaterne.¹

Videnskabsfolkene er klar over, at ozonlaget er turbulent og periodevis af forskellig tykkelse, da naturlige fluktuationer øger/mindsker ozonlaget med ca. 15%, som er sæson- og højdeorienteret. Endelig kan solens cyklus have en indvirkning

på tykkelsen af ozonlaget.² Tykkelsen af ozonlaget bestemmes af en kompleks kemi mellem klorforbindelser og kvælstofilter, hvoraf CFC-gasser, der bl.a. anvendes i køleskabe/anlæg, har en negativ indvirkning.

Naturens indvirken

Spørgsmålet er hvorvidt industrierne verden over har nogen mærkbar indvirkning på ozonlagets tykkelse. F.eks. udsendte vulkanen St. Augustine i Alaska i 1976 289 mia. kg klorholdig syre direkte op i stratosfæren. Det er 570 gange verdens årlige produktion af klor. En anden vulkan i Alaska, Mount Erebus, har gennem de sidste 100 år udsendt 1000 t klor pr dag. Sammenholdes disse tal med produktionen af CFC-gasser, som er ca. 1.1 mio. pr år svarende til 750.000 t klor og de 300 mio. t klor, der når atmosfæren hvert år gennem fordampning af oceanernes vand, derfor kan vi ikke være sikre på, hvor den stratosfæriske klor kommer fra, og om industriproduktionen heraf har nogen indvirkning på ozonlaget.³

Data fra National Oceanic and Atmospheric Administration [NOAA] viser, at der skabes 60.000 ozonmolekyler for hvert der nedbrydes af klor fra en CFC molekyle. NOAA undersøgelser viser da også, at ozonlaget over USA ikke nedbrydes, men tværtimod øges! Yderligere er det kendt at naturlige fænomener som vekselvirkningen mellem solvinde og jordens magnetfelter, polarlys, kan nedbryde ozonlaget. Robert T. Watson, leder af NASAs øvre atmosfæriske undersøgelser anfører akkurat som det ansete tidsskrift Science,⁴ at ozonhullerne ikke skyldes CFC-gasser, men er fluktuationer af meteorologisk karakter.

Stråling øges

Hvis teorien om, at ozonlaget nedbrydes, er korrekt, ville det bevirke, at den ultraviolette stråling øges. Ifølge National Bureau of Standards rapport fra 1989 er den ultraviolette stråling faldet mellem 0,5 og 1,1% pr. år siden 1974. En anden undersøgelse, foretaget af bl.a. Joseph Scotto fra National Cancer Institute, viser, at den ultraviolette stråling er faldet 2-7% otte forskellige steder i USA mellem 1974 og 1986.⁵ Ligeledes er der ikke observeret ugunstige konsekvenser for dyre- og planteliv i Antarktis.

Disse anførte undersøgelser begrundet ikke det massehysteri, de politiske miljøorganisationer har anlagt i deres krav og her-og-nu indgreb mod industrien.

De bygger ikke på saglighed, men anfører kun visse undersøgelser, og ikke mindst bygger miljøorganisationerne på holdninger, der ikke kan videnskabeligt funderes. For eksempel hævdede de politiske miljøorganisationer for år tilbage, at over-

lydsflyene ville have en negativ effekt på ozonlaget. Nu ser det ud til, at de tværtimod har en gunstig effekt på ozonlaget.⁶

Frygten

Massive foranstaltninger mod industrivirksomhed for at modvirke ozonlaget ødelæggelse kan ikke videnskabeligt underbygges, men kun forklares ud fra en almen menneskelig frygt for fremtiden, og en romantisk foragt for industrien, der netop muliggør vor levestandard.

Industrien er endvidere kilden til, at renere teknologi muliggøres og der på længere sigt skabes tålelige forhold i den 3. verden. Markedsøkonomien i USA brugte i 1987 ca. 40% mere el end i det daværende Sovjetunionen, men produktionen var til gengæld mindst tre gange større. Det store elforbrug i Sovjet skyldtes styring og regulering af produktionen, som anvendte 10% mere el i industrien end den tilsvarende langt større amerikanske industri. Elforbruget faldt fra 1980-86 med 10% i USA. Dette sætter forbruget af ressourcer i relief, da markedsøkonomien er den styrede økonomi langt overlegen mht. udnyttelsen af vore ressourcer. Dette ønsker de politiske miljøforeninger at ændre uden synderlig hensyntagen til viden, ressourcer og erfaringer.

Frygten og dommedagsprofetierne er uhyggelige »argumenter,« og derfor en »god fjende« for styringsfikserede magthavere, der anvender enhver påstand for at undertrykke mennesker. Kommunismen har lidt nederlag, hvorfor »styringsnarkomanerne« i disse år griber miljøspørgsmålene med iver, da totalitarismen derved overlever som idé. Mennesket skal undertrykkes for at overleve, hvilket i al beskedenhed er en ganske kontradiktorisk påstand.

Noter

1. *Outside*, marts 1988.
2. *Science News*, januar 1988.
3. Dixy Lee Ray & Lou Guzzo: *Trashing the planet*, Regnery Gateway 1990.
4. *Science* vol. 239, 1989.
5. *Science*, 12, februar 1988.
6. *Outside*, marts 1988.

Sort arbejde

Sort arbejde er forbudt ifølge loven og kan resultere i strenge straffe. Alligevel er det både udbredt og almindeligt respekteret at udføre eller bestille sort arbejde. Og på trods af, at man ikke kan støtte sig til de almindelige retsinstitutioner, er det sorte arbejdsmarked ikke præget af lovløse Wild West-tilstande.

Af Tage Sværke Jessen

Hvad siger loven?

For at forstå problematikken bag den illegale og uformelle økonomi, må det først klarlægges, hvad loven har fastlagt som værende legalt. »Hvad der er legalt,« er et andet udtryk for gældende ret, som af Ross defineres som »et sæt af handlingsregler som effektivt fungerer i samfundslivet.« Ved denne definition inddrages et aspekt, som betinger en beskrivelse af borgernes adfærd. Delen »effektivt fungerer i samfundslivet« indeholder en vurdering af reglernes effekt i virkelighedens verden. Gældende ret har altså to sider: en retsdogmatisk og en retssociologisk. Juraen i sædvanlig forstand, retsdogmatikken, beskæftiger sig ifølge Ross med hvad der er gyldigt, altså hvad der bør være og ikke med hvad der faktisk sker. Juraen vil følgelig være normativ. I dette lys skal man se de følgende bestemmelser, der fastslår normer for, hvad der skal deklarerer. Den korresponderende sociale realitet behandles i det følgende kapitel.

Sort arbejde er en del af den uformelle økonomi. En form for ulovlig skattetækning. Det er et rodfæstet princip i dansk skatteret, stammende fra den preussiske skattelov og indført i den danske statsskattelov af 1903, at man beskattes af frugterne af sine indkomstkilder. Dvs. at sparede udgifter beskattes ikke, herunder f.eks. værdien af havedyrkning til eget forbrug.

Almindelig produktion i hjemmet, madlavning, børnepasning og reparationer beskattes ikke. Kun hvor hjemmeaktiviteterne ligger indenfor skatteyderens egentlige og aktuelle erhvervsområde kan der blive tale om beskatning. Det er specielt indenfor byggesektoren, at der er dannet præcedens herfor. Dog gælder det kun, når der er tale om, at skatteyderen ikke har taget en anden uddannelse siden og er beskæftiget indenfor det nye fag.

Dette er udmøntet i kildeskatteloven, hvori der sondres mellem A-indkomst og B-indkomst.

Kildeskatteloven §43: Til A-indkomst regnes enhver form for vederlag i penge samt i forbindelse hermed ydet fri kost og logi for personligt arbejde i tjenesteforhold, herunder løn, feriegodtgørelse, honorarer, tantieme, provision, drikkepenge og lignende ydelser. §42 STK. 2: Skattepligtig indkomst hvori der hverken skal indeholdes A-skat eller den i afsnit 6 omhandlede udbytteskat benævnes B-indkomst.

Denne definition er bred, men som eksempel kan nævnes vederlag alene i form af naturalydelser, fri telefon.

Efter momsloven skal der svares afgift til staten af alle led af den erhvervsmæssige omsætning af varer og tjenesteydelser samt ved indførsel fra udlandet. Uden yderligere udpensling af skattesystemet er hermed i hovedtræk angivet de regler, der brydes, når der udføres sort arbejde. Ingen er således i tvivl

om, at der er tale om sort arbejde, når vvs-installatøren efter endt arbejde foreslår kunden, at hvis der betales kontant, er det ikke nødvendigt at skrive kvittering, »og så sparer vi momsen.«

Og så må man straffes

Grundlaget for statens sanktionsmuligheder ved skatteunddragelse findes i kildeskattelovens §§74, 75. Jvf. disse kan der straffes med bøde, hæfte eller fængsel indtil 2 år efter forseelsens grovhed. Endvidere borgerlig straffelov §289, hvor der straffes med fængsel indtil 4 år overfor den, der gør sig skyldig i skattesvig af særlig grov karakter (Glistrup-sagen). Overtrædelse af momsloven sanktioneres jvf. §35 med bøde, hæfte eller fængsel indtil 2 år efter forseelsens grovhed.

I forbindelse med ovenstående ledes tankerne hen på et retssikkerhedsmæssigt aspekt af den uformelle økonomi. Hvordan er de handlende parters retsstilling?

Fra en juridisk synsvinkel er en af betænelighederne ved at få udført sort arbejde således, at forbrugeren ikke kan henvende sig til et klagenævn. Der findes ikke en upartisk trediepart, som kan gøre forbrugeren ret til gældende ret i tilfælde af stridigheder. Dette er kun en domstol berettiget til. Men når der på det sorte marked ikke findes nogen retslig regulering i stil med købeloven er hele dette marked efter almindelig juridisk tankegang aldeles usikkert. Der burde således ikke være noget grundlag for et marked, når der ikke eksisterer et retshåndhævelsesapparat. Det er ikke muligt her at indgå juridisk bindende kontrakter, idet det kendetegnende ved en sådan kontrakt er at den kan håndhæves i retten.

Sort er bedre for moralen

Når det sorte marked alligevel er en kendsgerning, indikerer dette, at der må findes bånd mellem de handlende, som er stærkere end retten set i snæver juridisk forstand. Forklaringen fra såvel sociologer som økonomer er, at aftalen kommer i stand gennem en kompliceret social proces og bygger på tillid. Efter denne påstand er det sorte marked mere moralsk end det legale. Hvad der overses her er nok det element af spilteori, som givet er en væsentlig del.

Det kunne tyde på, at folk gør sig mere umage med at tilfredsstille hinanden, idet G. Viby-Mogensens undersøgelse viser, at 88% er særdeles tilfredse med kvaliteten af det udførte arbejde.

Sociologen S. Henry siger om betydningen af den gensidige tillid:

»Efterspørgeren må trods den manglende regning kunne stole på kvaliteten af ydelsen og at senere fundne fejl vil blive rettet og udbyderen må kunne stole på, at kunden ikke opgiver betalingen til myndighederne.«

Eftersom denne tillid fungerer, kan man vende billedet om og sige, at forbrugeren stilling på det sorte marked er bedre end

på det officielle marked, hvilket underbygges med følgende citat fra B. Dahl:

»Det øgede forbrug, den større uvidenhed og husholdningernes smådriftsform overfor koncentrationen i erhvervslivet og det store udbud af produkter og disses tekniske komplicerthed samt den suggestive og manipulerende markedsførings dominans som afsætningsmiddel gør det i høj grad vanskeligt for den enkelte forbruger at hævde sine interesser over for de professionelle parter på konsummarkedet, producenter, forhandlere m.fl.«

Sociologisk forklaring

Steven Sampson identificerer 7 former for økonomi:

1. Formel økonomi. Lønarbejde, selvangivet og beskattet indkomst.
2. Kriminel økonomi. Ulovlig økonomisk aktivitet f.eks. tyveri, prostitution.
3. Uformel økonomi. Legale biindtægter knyttet til job i den formelle økonomi.
4. Skjult økonomi. Ikke beskattede ekstraindtægter ved regulært arbejde, rapseri fra arbejdspladsen.
5. Sort økonomi. Ikke beskattet arbejde, byttemidler.
6. Nær økonomi. Udveksling af goder, tjenester o.l. mellem medlemmer af et lokalsamfund.
7. Familieøkonomi. Hjemmearbejde, børnepasning, huslige sysler og andet arbejde, der udføres indenfor familien.

Punkterne 2-7 udgør tilsammen den såkaldte uformelle økonomi. Af disse typer af økonomisk aktivitet og deres udøvere har pkt. 4, 5 og 6 relevans for denne fremstilling. Idet disse punkter alle rummer elementer af at være økonomiformer, hvor man opnår en indtægt på legal vis, men undlader at lade denne registrere i nationalregnskabet. Dette medfører, at de under retsdogmatikken nævnte regler overtrædes og et strafbart forhold etableres.

Disse former for økonomisk aktivitet eksisterer på forskellige niveauer indenfor de forskellige samfundsgupper. Groft kan man inddele udøverne af denne særlige økonomiske aktivitet i tre forskellige grupper karakteriseret ved deres begrundelse for at deltage. Begrundelser med rod i gruppernes sociale status og daglige rollerelationer i deres respektive miljøer. Disse grupper er følgende:

1. Personer med basis i den formelle økonomi, som fra tid til anden benytter sig af den parallelle økonomi. Kommer typisk fra den højere middelklasse med fast arbejde, som egentlig moralsk fordømmer det sorte arbejde i kraft af deres rolle som samfundsbevarende bedsteborgere. Men som, når de af økonomiske årsager ikke mener at kunne betale prisen for en ydelse på det legale marked, opnår en besparelse ved brug af det sorte arbejde. Gruppen er karakteriseret ved fortrinsvis at efterspørge arbejde, idet deres kvalifikationer ikke er efterspurgt på det sorte marked. Følgelig betales der med penge.
2. Personer, hvis interesser i højere grad er delt mellem den formelle og den uformelle økonomi. Gruppen består primært af håndværkere, landmænd og fiskere. Oftest har de et legalt arbejde, men supplerer deres indtægt ved at udføre sort arbejde for andre samt begrænse deres udgift ved selv at efterspørge udeklareret arbejde og ydelser. Deltagerne betaler enten kontant eller ved modbydelser.
3. Personer med basis i den uformelle økonomi. Gruppen

består primært af arbejdsløse, pensionister og andre marginaliserede, hvis eneste tilknytning til arbejdsmarkedet er deres deltagelse i den sorte økonomi. Værdien af personernes arbejde divergerer voldsomt fra den arbejdsløse håndværker til den enlige ufaglærte mor, og der betales følgelig enten med penge eller modbydelser.

Disse deltagere er inddelt i et hierarki, ganske som arbejderne i den formelle sektor. Dette er en realitet qua det forhold, at medierne og den almindelige holdning i samfundet behandler dem forskelligt. Således kan det siges, at samfundet behandler personerne med accept (gruppe 1), begrænset accept (gruppe 2) og foragt (gruppe 3).

Dette har stor betydning for personernes selvopfattelse og almene socialisation, indirekte kan samfundets reaktion på gruppens aktivitet som helhed ændre på denne selvopfattelse. Selvopfattelsen er et resultat af den påvirkning af normer, som den enkelte udsættes for gennem sine daglige interpersonelle relationer. Alle mennesker er dermed et produkt af den sociale kontrol, der finder sted i deres miljø. Social kontrol defineres som: Den aktivitet som individ, gruppe eller samfund udøver dels ved at give udtryk for krav og forventninger og dels ved at sanktionere afvigende adfærd. Igennem denne proces tillærer individet sig samfundets/gruppens normer og tilpasses en rolle indenfor samfundet/gruppen.

Dette betyder videre, at det enkelte individ opfattes af sine omgivelser ved sin placering og der stilles forventninger relateret til denne rolle. F.eks. forventes det af en skoleelev, at han møder op til undervisningen. For at indfri disse forventninger, og dermed blive accepteret som en god skoleelev, møder personen derfor op til timerne og påtager sig derved rollen som »den gode skoleelev.« Roller tillæres også ved imitation af andre individer. I enhver gruppe er der nogle individer, der står som eksempler for de andre og derved danner de andres roller, idet disse forsøger at ligne idolet. Sådanne individer kaldes referencegruppe. De behøver nødvendigvis ikke at være fysisk tilstede i selve gruppen.

Rolleteori

Teorien om individernes personlighedsskabelse gennem sanktionerede roller kaldes rolleteorien. Denne teori lægger op til, at individet kan komme i to forskellige problematiske forhold til sin rolle. Nemlig rolleuforeneligheden, hvor et individ har flere forskellige roller, som er indbyrdes modstridende og derfor ikke kan udføres uden problemer. Samt rolleinkonsistens, hvor individet oplever, at der stilles forskellige krav til den samme rolle.

Det er rolleuforeneligheden, der forhindrer typiske gruppe 1 personer i for alvor at beskæftige sig med det sorte arbejde. Dette ville være uforeneligt med deres primære rolle som lovlige borgere. Derimod er der ikke sådanne problemer forbundet med udøvelsen af sort arbejde for personer i gruppe 3. Det er i vid udstrækning personer, som ikke henter deres identitet gennem lønarbejde og andre beslægtede aktiviteter i den formelle økonomi. Derfor er deres afhængighed af samfundets etablerede normer svagere. Endvidere føler de samfundets foragt for deres livsmåde og fungerer ofte i ligestillede grupper med egne normer. Herved bliver sort aktivitet til en accepteret rolle. Involveringen i den udeklarerede økonomi eskaleres i takt med accepten af denne rolle. Rolleteorien kan således fremme forståelsen af, hvorfor sort økonomi er mere udtalt i dele af samfundet end i andre. For gruppe 2 medlem-

mer er der tale om et familiært/socialt mønster, hvor nær-samfundet har større betydning end det mere uvedkommende begreb »staten.«

Årsagen til fænomenet kan også ses i lyset af den øgede afhængighed af materielle goder i samfundet som helhed. Den økonomiske udvikling bl.a med øget skattetryk har betydet, at mange kun ser en udvej for at opnå de eftertragtede goder, nemlig at unddrage deres økonomiske aktivitet kontrol. Årsagen til at materielle goder efterhånden indtager en så dominerende placering i samfundslivet kan tilskrives dels selve strukturen i det borgerligt-liberale system, hvor konkurrencen om stadig bedre goder er en væsentlig del. Dels den sociologiske/psykologiske proces som Maslows behovspyramide er eksponent for.

De laveste behov i pyramiden er de stærkeste og således de, der skal tilfredsstilles, før individet kan få tilfredsstillet de øverste. Det behov, som er interessant i denne sammenhæng er selvhævdelsesbehovet. Idet samfundet gennem medier, reklamer og lignende skaber referencegrupper, der har en høj materiel levestandard, aktiveres selvhævdelsesbehovet. Det bliver derved en prioriteret nødvendighed at opnå de status-symboler, som det er almindeligt i samfundet at have.

Det er meget betegnende for den almindelige materielle udvikling i samfundet, at det såkaldte tvangsbeneficium, det mindstemål af genstande, der ikke med fogdens hjælp kan indtages fra en skyldner, stadig udbygges således at man i dag ikke må tvangsinddrage et farvefjernsyn. Dette skulle tjene til illustration af den frustration, som personer, der f.eks. ikke har råd til et farvefjernsyn, må føle, når de ikke kan tilfredsstille deres selvhævdelsesbehov med et så simpelt gode. Denne frustration er derfor medvirkende årsag til engagement i den uformelle sektor. Herigennem kan frigøres midler til frembringelse af de ønskede goder.

Sort betyder trivsel

Gruppetilhørsforholdet har stor betydning for menneskets trivsel. En væsentlig del af den uformelle økonomi foregår indenfor bekendtskabsgrupper, som har meget andet til fælles end deltagelse i sort økonomi. Den økonomiske aktivitet bliver derfor mere et udtryk for en kulturel norm end en egentlig gængs økonomisk transaktion, hvor både køber og sælger forventer, at der leveres en modydelse umiddelbart. Den udeklarede økonomi er karakteriseret ved, at arbejdet ikke nødvendigvis betales straks, men ofte langt senere med en gentjeneste. Eller med betaling i naturalier. Det er venskabsrelationer indenfor sociale grupper, som af aktørerne ikke primært opfattes som økonomi, men som »gruppesamvær omkring en praktisk opgave.«

Dette forhold har en effekt på den almindelige holdning til fænomenet sort arbejde. Alle deltager mere eller mindre i sådanne sociale sammenhænge, og det opfattes af mange som en indtrængning i deres privatliv, når skattevæsenet forsøger at blande sig i deres interne affærer. Accepten i samfundet er derfor størst i økonomi nr. 6. Men det er betegnende for hele den uformelle sektor, at deltagerne i vid udstrækning ikke betragter det som kriminelle handlinger, idet den er udtryk for deres interpersonelle relationer i deres minisamfund. Der ligger heri en anden opfattelse af forholdet individ/samfund/stat, som ikke umiddelbart er anvendelig ved skattebetragtning generelt.

Kan sort arbejde begrænses?

I en skattepolitisk redegørelse, som Anders Fogh Rasmussen fremlagde i 1988 skønnes det, at størrelsen af det sorte arbejde andrager et omfang på mellem 35 og 55 mia. kr. Hvis dette beløb direkte omsættes i legalt arbejde ville det dreje sig om ca. 50.000 arbejdspladser. Imidlertid kan tallene i følge Viby-Mogensen ikke bruges så konsekvent. Resultatet ville snarere blive, at en tredjedel ville købe arbejdet ude, en tredjedel ville selv gøre arbejdet, med ringere resultat og derved en forringelse af levefod. Den sidste tredjedel ville slet ikke få arbejdet udført. Den sidste gruppe ville typisk være pensionister.

Det ligger klart fra skattemyndighedernes side, at en direkte overvågning er utænkelig. Det foregående har vist, at denne aktivitet er udbredt og dækker stort set alle dele af befolkningen. Endvidere er det her påpeget, at et væsentligt incitament er besparelsen, samt den almene opfattelse af, at skattetrykket er for højt. Dette er i stil med den såkaldte Laffer-effekt. Efter denne teori vil en høj marginalbeskatning medføre øget skattetænkning og herunder sort arbejde (skatteunddragelse) ved en ikke nærmere specificeret skattesats. Det er også en afledt effekt, at arbejdsudbuddet er faldende. Således vil selve det indkomne provenu være faldende ved »for høj« skattesats.

Af allerede indførte foranstaltninger er den almene forpligtelse til at foretage en korrekt og fyldestgørende selvangivelse allerede omtalt. Videre skal kort behandles loven om realkreditinstitutter. Dette er vigtigt, idet man antager, at den mest omfattende del af det sorte arbejde foregår i den private bolig. Det vil gerne være af stor betydning, at et lån kan optages og dette er kun muligt såfremt der er foretaget lovlige dispositioner:

§10 stk. 2: Lån til opførelse samt ejerskifte af ejendomme til helårsbeboelse kan ydes inden for en låneramme på 80%.

§10 stk. 7: (vedr. vedligeholdelse og forbedring) lånet må ikke overstige de afholdte, rimelige udgifter og offentlig støtte fratrækkes.

§10 stk. 9: Værdien af eget arbejde kan ikke medregnes.

§10 stk. 10: Ved udmåling af lån efter stk. 7 til ejendom til helårsbeboelse enten til brug for ejeren eller opført med salg for øje samt fritidshuse kan kun medtages dokumenterede udgifter til momsregistrerede virksomheder bortset fra finansieringsomkostninger, og der kan kun medtages udgifter til arbejder, der er udført inden for et år inden afgivelsen af tilbud.

Siden dette blev gennemført, er der ikke foretaget undersøgelser, som kan dokumentere effekten heraf. Det kan dog antages, at betydningen er minimal ved mindre arbejder. Denne antagelse skal ses i sammenhæng med, at størrelsen af det enkelte udførte udeklarede arbejde sjældent vil udløse lånebehov. I givet fald kan man forestille sig, at opgaven udføres i etaper, eller, at lånet optages i et pengeinstitut.

I dette lys skal man se lov nr. 379 af 6. juni 1991, som giver statstilskud til forbedringsarbejder m.v. i helårsboliger, som er lovlige og forsynet med eget køkken med afløb. Herved er der også åbnet mulighed for tilskud til lejere. Tilskuddet ydes kun til løn- og avancerdelen, idet man undtager materialer. Der ligger heri en antagelse af, at kunden også ved sort arbejde vil købe materialerne lovligt, hvilket sikkert ikke altid er tilfældet. Tilskuddet udgør 40% af de samlede løn- og avanceudgifter

fratrullet et standardfradrag på 2.000 kr. samt eventuel støtte efter anden lovgivning. Tilskuddet kan maksimalt udgøre 7.500 kr. pr. bolig. I øvrigt ydes tilskuddet kun til visse nærmere anførte og godkendte arbejder. I alt er der afsat 450 mill. kr. på budgettet for 1991.

Erfaringerne efter dette initiativ har ført til udvidelser år efter år. Således blev det dobbelte afsat i 1992, rammen pr. husstand blev 10.000 kr. og halvdelen af løn- og avancedelen bliver dækket. I 1993 er der afsat 1.5 mia. kr., hvoraf 500 mio. er øremærket til København og Frederiksberg. Til bekæmpelse af det udeklarerede arbejde anvendes en større overførsel af indkomster endda med en regional forfordeling.

Det er for tidligt at udtale sig om den reelle effekt. Men på markedet for boligforbedring sker der nok mindre sort nu. Dette holder dog kun for de tilfælde, hvor løn- og avancedelen er over 2.000 kr. Herunder vil det stadig være mere økonomisk at få det lavet sort. Derfor kan det heller ikke udelukkes, at dette omfordelingsinitiativ også er skævt, således at det primært udnyttes af de økonomisk bedrestillede (Men det er vel også sjældent, at de økonomisk bedrestillede har håndværkere i deres omgangskreds).

Kan sort arbejde afskaffes?

Et væsentligt argument for at studere den sociologiske side af sort arbejde var at opnå en forståelse for i hvilken grad fænomenet er integreret i folks bevidsthed. De fleste mennesker handler i et samfund følgende de herskende regler, men holder sig også egen nyttemaksimering for øje. Således vil et »for højt« skattetryk generelt virke demoraliserende. Det bliver alment accepteret at snyde i skat på den ene eller anden måde. Endvidere vil mange mene, at de ikke får nok for deres skat. Eller at det offentlige sløser med de indbetalte midler. Derfor handles der efter devisen: pengene har det bedst i borgerens lomme.

En marginal skattenedsættelse vil særlig påvirke udbyderne. I dag er 100 kr. sort lig med 300 kr. før skat. Effekten ved en skattenedsættelse vil efter al sandsynlighed være det mest effektive. Det virker generelt og vil have afledte effekter på beskæftigelsen.

Men netop det sociologiske aspekt medfører, at det ikke vil være muligt at afskaffe denne form for økonomi fuldstændigt. Det ligger i selve definitionen, at en del vennetjenester og familieforhold bygger på livet uden regning. Og denne del kan ikke fjernes. Man kan ved regler og tilskud fjerne en del af gevinsten og eventuelt øge straf og risiko. Dog skal man i så fald være opmærksom på, at effekten kan blive negativ og stoppe en del aktivitet i almindelighed og i øvrigt krænke borgernes retsbevidsthed yderligere. Derfor vil det være en bedre idé at ændre definitionen i overensstemmelse med denne artikels udgangspunkt i Alf Ross' udtalelse om gældende ret. Hele komplekset omkring kriminaliseringen af menneskers almene økonomiske handlemåde kan kun afskaffes ved en ny definition.

Litteraturliste

Alf Ross: Indledning til retsstudiet
 Kjeld Hemmingsen: Skatteret
 Olwig & Sampson: Uden regning
 Gunnar Viby-Mogensen: Sort arbejde i Danmark
 Børge Dahl: Forbrugerbeskyttelseslovgivning

Poul Markussen: Socialisation — samfundsskabte mennesker eller menneskeskabt samfund

Finansministeriet: Dansk økonomi i 90erne

Skatteministeriet: Skattepolitisk redegørelse 1988

Karnow: 1989

Anmeldelser

Konjunkturteoretisk dødedans

LARS TVEDE: Dødsspiralen: Konjunkturproblemet i videnskaben — fra John Law til kaosteori. 215 sider. Samfundslitteratur, 1993.

»Økonomisk teori følger — desværre — ikke en konstant stigende fremgangskurve, hvor nutidens teori altid er bedre end gårsdagens. Gode teorier skubbes til tider i baggrunden af nye, langt dårligere.«

Således afslutter tidligere skatteminister Anders Fogh Rasmussen sit forord i Lars Tvedes konjunkturteoretiske bidrag Dødsspiralen.

Umiddelbart virker det som en nøgtern vurdering af nutidens konjunkturteori i almindelighed, men efter at have læst Dødsspiralen forstår man, at der er tale om en slet skjult sarkasme, der refererer til forfatterens anstrengte forsøg på at integrere en naiv konjunkturopfattelse i den naturvidenskabelige kaosteori.

Forfatterens behandling af de tidligste konjunkturteorier er ellers stimulerende læsning; navnlig fordi beskrivelsen er krydret med letfordøjelige personskildringer, der for teori-trætte kan virke befordrende på læselysten. Hovedpersonernes egenskaber og meritter bliver dog med tiden så fremtrædende, at den konjunkturpolitiske diskussion fortoner sig i den nærmest kriminologiske fortællerform. Forfatteren synes således at mene, at den kulturelle kontekst er den væsentligste kilde til forståelsen af den konjunkturpolitiske erkendelsesproces.

Den mest afgørende indvending mod Dødsspiralen er imidlertid dens mange fejl eller misforståelser. Den østrigske skoles konjunkturteori bliver f.eks. først fremstillet som en monetær overinvesteringsteori, forårsaget af kreditinflation med de heraf afledte effekter; forskydning i de relative priser og en ændret tidshorizont for opsparing, forbrug og investeringer. Det hele følges op af en bemærkelsesværdig mangel på økonomisk fornemmelse; nemlig at »overinvestering« blot er forside af medaljen, hvor bagsiden er »underforbrug.« På den baggrund stiller forfatteren et spørgsmål, der er kemisk rensset for logik: »Ville det ikke være meget bedre at hæve forbruget, så det svarede til produktionskapaciteten, end at lade økonomien synke ned i en recession?«

Der præsenteres aldrig et svar; måske fordi forfatteren på det tidspunkt han stillede spørgsmålet blev klar over, at det var en omgang indstuderet sludder, der har omfattende implikationer. Han kunne nemlig lige såvel fremstille den østrigske skoles konjunkturbidrag som en »underforbrugsteori,« hvilket umiddelbart ville afsløre hans manglende forståelse af hovedlinierne i denne teoritradition.

Når forfatteren krediterer Ludwig von Mises for at have foruddiskonteret »krakket« på Wall Street i 1929, sker det altså, uden den mindste teoretiske fornemmelse af baggrunden for denne foruddiskontering. Men dette er kun et symptom på nogle langt mere grundlæggende problemer i fremstillingen.

Flere steder udstilles kapitalismen som et fundamentalt ustabil system, hvor cykliske fænomener er undtagelsen snarere end reglen. Men denne tilsyneladende iboende egenskab ved kapitalismen gøres ikke til genstand for kritik, som tidligere marxister ville have gjort det — tværtimod. Forfatteren lader sig i stedet ukritisk imponere af den dynamiske determinisme, som han mener at kunne udlede af dette system. Og det bruges ligefrem som afsæt ind i naturvidenskabens forunderlige verden af kaosteori.

Forsøget på at bygge en bro mellem kapitalismens cykliske forløb og den naturvidenskabelige kaosteori mislykkes imidlertid totalt. Bogen kan stort set knækkes midt over på disse sider, uden at det i sig selv virker meningsforstyrrende. Behandlingen af kaosteorien foregår nemlig helt uafhængigt af fremstillingens egentlige tema, som først bringes på banen igen efter en interessant — men uvedkommende — gennemgang af ikke-lineære fænomener. Og så går det atter galt.

Ifølge forfatteren er de moderne finansieringsteorier og random walk-modeller uegnede til forklaring af henholdsvis konjunktursvingninger og aktiemarkedets volatilitet. Det er således umuligt at forklare begivenhedsforløbet omkring »krakket« i oktober 1987, med udgangspunkt i disse modeller. Det kan man kun være enig i, men man forbløffes, når forfatteren i stedet introducerer en serie ad hoc prægede hysteri-forklaringer, hentet fra følelsesregisterets surrealistiske ver-

den. Børsmæglere fremstilles således klichéagtigt, som en samling hysteriske kællinger, der reagerer som impulsive, psykotiske og irrationelle flokdyr.

Hvis forfatteren havde holdt sig til den mindre populære afdeling af økonomisk teori — f.eks. Sanford J. Grossmans *The Informational Role of Prices* (MIT, 1989) — ville han opdage, at børsmæglernes reaktion i oktoberdagene i 1987 fint kunne begrundes, inden for rammen af en rationel agentadfærd. Hertil kommer, at begivenhederne var initieret af et forhold, som Dødsspiralen overhovedet ikke behandler: politisk inducerede konjunkturcykler.

Politikerens stræben efter genvalg er uden sidestykke den væsentligste forklaring på konjunkturcykler, men denne form for rationelt tilrettelagt adfærd er åbenbart ukendt for forfatteren. Den empiriske dokumentation for politisk fremprovokerede konjunkturcykler er ellers så omfattende, at forfatteren vanskeligt kan være uvidende om deres tilstedeværelse.

Dødsspiralen kan med andre ord ikke anbefales, selvom den afsluttes med et hårdnakket forsvar for kapitalismens påståede ustabilitet og en kritik af offentlige indgreb. Nogle af konklusionerne er ganske vist rigtige, men de afledes på grundlag af en helt igennem forkvaklet analyse.

Mikael Bonde Nielsen

Neokonservatismens sande ansigt

CHRISTOPHER LASCH: Det eneste sande paradis — fremskridtet og dets kritikere. 557 sider, paperback. Hovedland, 1993. Oversat af Ole Lindegård Henriksen.

Under den amerikanske valgkamp i 1992 forsøgte senatoren fra Massachusetts — Paul Tsongas — at blive demokraternes præsidentkandidat på grundlag af en bog, som nogle år forinden var blevet hyldet som et manifest for en genfødt liberalisme. Tsongas budskab var det simple, at de liberale skulle blive mere konservative (markedsorienterede) på det økonomiske område og mere radikale (frihedsorienterede) på det civilretslige område.

Libertariansk inspirerede republikanere tog godt imod Tsongas ideer, idet de repræsenterede noget nyt indenfor de demokratiske rækker. Han ønskede lavere skatter og mindre regulering på det økonomiske område, og en udvidelse af frihedsrettighederne for homoseksuelle og kvinders adgang til fri abort på det civilretslige område. Tsongas blev dog aldrig det demokratiske partis præsidentkandidat, hvilket der er mindst en god forklaring på.

Sideløbende med, at der er etableret en alliance mellem de nye fremskridts- og frihedsbevidste demokrater og libertarianere, er der etableret en ny alliance mellem reaktionære socialistiske demokrater og neokonservative bevægelser. Og det sidstnævnte allianceforhold bliver stadig stærkere og mere omsiggribende.

Den nye alliance står direkte i opposition til Tsongas og de libertariansk inspirerede republikaneres ideologiske udgangspunkt; den nye alliance ønsker at kombinere den økonomiske radikalisme med den kulturelle konservatisme. Og en af de fornemmeste repræsentanter for denne symbiose, er en

historieprofessor fra Rochester University, Christopher Lasch, som i sin seneste bog *The True and Only Heaven*, der nu foreligger i dansk oversættelse, forsøger at formulere og koordinere det neokonservative kulturoprør.

Principielt er der ikke tale om noget nyt og epokegørende. Lasch gentager blot det, som han på selvsmagende facon leverede i bestselleren *The Culture of Narcissism* (1979), men forudsætninger er utvivlsomt anderledes. For godt 10 år siden blev hans ideer nok diskuteret og endevendt i mange sekteriske studiegrupper, hvor man betragtede hans værk som den mest velsignede form for postmoderne kritik, men det fik ikke nogen afgørende indflydelse på den herskende tidsånd. Meget har ændret sig siden da; grundlaget for en kulturelt betinget konservatisme er måske større i dag end nogensinde før.

I det seneste årti er der udviklet en kulturel modebølge, som oftest betegnes med fællesbetegnelsen »PC culture.« PC er initialer for »political correctness,« og det repræsenterer en form for mellemfolkelig totalitarisme, der udstrækker sig til de mest intime forhold i menneskers hverdag. F.eks. er man ikke »politically correct,« hvis man fortæller en etnisk vittighed, er ryger, bærer parfume, spiser kolestorolholdig mad, kører i motorkøretøjer uden katalysator, osv., osv. Denne kulturelle strømning kan i en vis forstand betragtes som en ouverture til Laschs nye bidrag. Det nævnes aldrig eksplicit, for der er nuanceforskelle, men inspirationen er ikke til at tage fejl af.

Laschs bog er en opfordring til kamp mod fremskridtet, og hans våben er den skotske romantiker og sædefilosof Thomas Carlyle (1795–1881). Skulle man ikke vide hvem denne personificerede helteskikkelse er, så lades man ikke i tvivl efter at have læst bogen; det er en elitær og yderst velsleben konservativ, der afviser den påståede rationalisme og kynisme, som hans

samtidige forsøgte at beskrive mennesket efter. Carlyle fremstår ganske enkelt som en repræsentant for den tidligste intellektuelle kritik af fremskridtet og den nyttebaserede liberalisme.

Carlyle bliver derfor ikke overraskende brugt som brækjern for Laschs ekkolignende angreb på individualismen, kapitalismen og den politiske liberalisme på den ene side, og på den socialistiske emancipationsbevægelse på den anden side. Kritikken af den modbydelige alliance mellem fremskridtselskende liberalister og socialister, munder langsomt ud i et apokalyptisk inferno af advarsler; der er fare for et globalt økologisk og kulturelt ragnarok, hvis vi ikke tager os alvorligt sammen, og indser vores forbrydelser mod den jord vi lever på og forfladigelsen af de menneskelige værdier.

Det institutionelle alternativ til fremskridtets valg af markedet, finder Lasch i familien. Det er der kampen mod fremskridtet skal indledes, det er her dyderne og den asketiske livsførelse skal vokse sig stærke, og det er herfra at gud skal

komme at vælge levende fra døde. Forbrugerismen, de seksuelle afvigelse og de ateistiske tilbøjeligheder skal skæres væk og erstattes med den kollektive tryghed, som nationen, nærmiljøet og i sidste instans familien »tilbyder.« Man skal ikke straffes til at indse det rigtige heri; man skal ganske enkelt vejledes til at erkende, at dette er det eneste sande paradis.

Christopher Laschs bog vil sikkert få succes i de kredse, der hylder den intime indblanding i menneskets hverdag — uanset om det er staten eller en repressiv familieinstans der fører spanskkrøret. På den hjemlige scene vil Tidehvervsfolk og kulturbevidste økogrunder med lige så usvigelig sikkerhed — intetanende om de usynlige relationer — lovprise den neokonservative kulturkritik. Hvis man vil kende dagsordenen for 90ernes korsriddere, og forberede sig til det intellektuelle slag, bør man læse Christopher Lasch.

Mikael Bonde Nielsen

Bred introduktion til liberalismen

NICOLAJ JUUL FOSS ET AL: Etik, marked og stat. Liberalismen fra Locke til Nozick. 244 s., paperback. Redigeret af Nicolaj Juul Foss og Peter Kurrild Klitgaard. Handelshøjskolens Forlag, 1992.

»Liberalismen fra Locke til Nozick« dækkes i denne forhåbentlig snart i undervisningen brugte bog. Forskellige forfattere har ydet bidrag om liberalismens vigtigste foregangsmænd og disses syn på begreberne etik, marked og stat.

John Locke

Indledningsvis gives af Carl Henrik Koch en introduktion til John Lockes politiske filosofi, fra hans tidlige overvejelser om den arbitrære enevælde og troen på det autoritære samfund, som han fralægger sig efter sit møde med praktisk politik.

Lockes definition af statsmagten som besiddende retten til at give love, hvis overtrædelse medfører dødsstraf (og andre, mindre strenge restriktioner), implicerer retten til at forsvare samfundet, hvilken Locke kalder »den føderative magt.«

Lockes anser i modsætning til Hobbes ikke naturtilstanden som en krigstilstand, da krig er betinget af knaphed på naturressourcerne, som Locke anser for uudtømmelige. Af naturtilstanden, hvor alle har ret til at håndhæve »den naturlige lov,« etablerer menneskene en magt, der kan beskytte deres liv og ejendom. Således opstår staten.

Lovgivningen i et samfund bør være udtryk for flertallets vilje og tjene til fremme af folkets velfærd. I modsat fald vender magten tilbage til folket.

Hume, Smith og Steuart

Den Lockske anerkendelse af, at der findes grundlæggende rettigheder og friheder, som det er statens opgave at beskytte, har betydning for indretningen af de positive love, hvilket Hector Estrup beskriver i sit afsnit om Hume, Smith og Steuart. Smiths definition af negative rettigheder forudsætter eksistensen af et statsapparat, og om den naturlige friheds-

beskyttelse krænkes ved positive bestemmelser afhænger af, hvordan »den upartiske iagttager« ser på sagen. Godkender denne love og indgreb, kan der etableres et system af »naturlig frihed,« som bør fungere som rettesnor for den gode lovgiver.

For Steuart har statsmanden den vigtige rolle at sørge for arbejde til alle samt at påse, at beskæftigelse og industri vokser, således at menneskene bliver uafhængige. Han mener, at Smith i sin teori om arbejdsdelingen overser denne afhængighed.

De franske radikale liberale

Inspireret af blandt andet Hobbes, Locke og Smith opstår en fransk radikal anti-etatisme, hvilken Peter Kurrild-Klitgaard i sit bidrag beskriver.

Ved at lægge de centrale dele af den Lockske menneskeopfattelse til grund for deres deskriptive socialvidenskab, forener de franske liberale naturretsdoktrin med utilitarisme. De forholder sig dog kritiske overfor såvel naturretsbaserede samfundspagtteorier som utilitarismens konkrete former, eksempelvis accepterede Dupont de Nemours aldrig ideen om en samfundspagt, da denne vil lægge restriktioner på menneskers naturlige rettigheder.

Blandt andre bliver Say og Comte en form for tidlige liberale proanarkister med deres radikale kontrastering mellem tvang og frihed: »total frihed eller total kommunisme« [p.91], mens kun de Molinare tilnærmelsesvis beskæftiger sig med, hvordan et frit samfund ville se ud.

Herbert Spencer

Denne radikale liberalisme og individualisme ses også hos den etiske naturalist, Herbert Spencer (Heine Andersen), der i sin monografi *Social Statics* søger at begrunde en radikal anti-etatistisk laissez faire liberalisme på et fundament i overensstemmelse med moderne, naturvidenskabelig erkendelse. Ene- ste restriktion på ejendomsretten bør ifølge Spencer angå jorden, da denne er begrænset og derfor bør ejes kollektivt. Han

anser staten som essentiel umoralsk og er således tæt på anarkismen. Ideelt set er staten en frivillig sammenslutning, hvorfor alle bør have lov til at ignorere denne. Spencer mener, at kampen for overlevelse er den vigtigste faktor i den evolutionære integrationsproces, og forklarer ligeledes statens opkomst som resultat af krige, hvor staten i kraft af forsvar mod ydre trusler kun vil være negativt regulerende.

John Stuart Mill

At mennesker har naturgivne rettigheder afvises af bl.a. John Stuart Mill (Mogens Blegvad), der i *On Liberty* tilslutter sig en modificeret nyttelære og forsvarer individets ret til at tænke og tale frit samt udvikle sin identitet uden hindringer fra samfundets side. Mill mener, at samfundet (staten) har ret til at forhindre skade på andre, og søger at trække en grænse — hvad der senere kritiseres — mellem handlinger, der kun berører den handlende selv og handlinger, der også berører andre.

En nyere fortolkning af Mill er bl.a. leveret af John Gray, der i sit forsvar for Mill karakteriserer dennes utilitarisme som indirekte; det handler om, hvad der har værdi. Gray søger således at forklare den vanskelighed, det er at begrunde et liberalistisk menneskesyn med udgangspunkt i den utilitaristiske idé, at det gælder om at forøge summen af lykke mest muligt.

Den radikale amerikanske tradition

Hovedstrømningen i den moderne radikale libertarianske filosofi, den radikale amerikanske tradition (Otto Brøns-Petersen), bygger på bl.a. Lockes politiske filosofi. Central for de amerikanske liberale er sondringen mellem stat (baseret på tvang) og samfund (der fremstår som naturlig, frivilligt og harmonisk).

Lysander Spooner afviser på basis af naturlige rettigheder og Common Law, at en befolkning kunne bindes af en kontrakt, de ikke havde underskrevet og drager samtidig en vigtig sondring mellem lovgivning og Common Law (fremvoksede konventioner til beskyttelse af naturlige rettigheder).

Indenfor den amerikanske tradition opstod en objektivistisk retning — repræsenteret ved bl.a. Ayn Rand — der på et aristotelisk grundlag argumenterer for et objektivi grundlag at fundere moral, etik og rettigheder på, idet de hævder, at mennesket kun overlever i kraft af rationelle valg og handlinger.

Libertarianske rettigheder — baseret på Lockes forskrift — er en nødvendig, men ikke tilstrækkelig betingelse for et libertariansk juridisk system; regler skabes ved, at man forholder sig til common law.

I striden mellem anarkister og minarkister (tilhængere af en minimalstat) har bl.a. Rothbard søgt at vise indre modsætninger i teorien om minimalstaten; heroverfor hævder Nozick, at det er muligt at etablere en minimalstat uden at krænke individers rettigheder.

Ludwig von Mises emigration fra Østrig til USA betød introduktionen af den subjektivistiske og metodologisk individualistiske Østrigske Skole, som flertallet af libertarianske økonomer tilhører.

Friedrich Hayek

Inspireret af Mises, mener Friedrich Hayek (Nicolaj Juul Foss), at økonomisk teoris centrale problem må være at vise, hvordan orden spontant kunne opstå i et system karakteriseret ved ufuldstændig viden. Hayek opfatter samfundets institutioner som vidensbærende enheder, hvilket dog ikke er et gode

i sig selv.

Spontan orden er et væsentligt argument mod central planlægning; de sociale aktører er frie, kun begrænsede af generelle regler, og således vil indbyrdes afhængige beslutninger mellem disse producere ordnede relationer mellem de pågældende beslutninger. Central planlægning griber ind i den kulturelle evolution og ødelægger dens gode konsekvenser. Kun »the Great Society« kan give spillerum for den gunstige proces.

Hayek kritiseres på flere punkter. Eksempelvis bringer hans forsøg på at skabe en forbindelse mellem »the rule of law« og frihed/rettigheder ham tæt på et positivt frihedsbegreb, da rettigheder bliver statslige garantier om, at staten ikke illegitimt vil invadere individers domæner.

James Buchanan

I indlægget om grundlæggeren af Public Choice teorien, James Buchanan (Mogens Blegvad) beskrives blandt andet eenstemmighedsprincippet; forfatninger kræver ifølge Buchanan eenstemmighed, mens andre love godt kan vedtages, selv om nogen er imod, for at princippet skal have praktisk relevans. Buchanan er langt fra anarkist, og deler Hobbes frygt for den borgerkrigs-lignende naturtilstand; i denne aftales rettighedsfordeling, derefter skabes retsvæsenet til beskyttelse af rettighederne og en grundlov. Han ønsker staten som beskytter og producent (i tilfælde af »kollektive goder«), men mener dog, at kollektiv gode-teoretikerne ikke tager hensyn til, hvordan de politiske mekanismer virker.

Robert Nozick

Om en stat kan være retfærdig behandler minarkisten Robert Nozick (Justus Hartnack), der i modsætning til Rawls, som ikke mener den retfærdige stat kan gennemføres uden at man forbryder sig mod friheden, forsvarer friheden og er imod egalitarismen. Nozick hævder i *Anarchy, State and Utopia* [1973], at der i naturtilstanden vil organiseres beskyttelsesbureauer; et vil efterhånden blive dominerende og til sidst det eneste, hvorefter der for fuldendelse kun mangler at kontingentet for de, der ikke (frivilligt) tilslutter sig dette dominerende beskyttelsesbureau, må finansieres af andre — ikke gennem skat, men gennem frivillige organisationer. Således er minimalstaten skabt baseret på berettigelsesprincippet; og den er skabt af det frie marked.

Etik, marked og stat er en glimrende introduktion til problemstillingen knyttet til disse begreber; forhåbentlig vil den bidrage til at introducere dette i bredere omfang end p.t. er tilfældet.

Lisbeth Mie Nielsen

Letlæst Buchanan

JAMES M. BUCHANAN: Maktens grænser. Forlaget Ratio, 1988. Svensk oversættelse. Forord af Ingemar Stahl.

I forordet til denne samling tekster af James Buchanan præsenterer Ingemar Stahl os for Nobelpristageren og Public Choice-skolens pioner James Buchanan, der udover at søge at forklare politiske fænomener v.h.a. økonomiske metoder er kendt for »teorien om medianvælgeren« og »enighedsprincippet.«

Efterfølgende præsenteres 7 udvalgte tekster af Buchanan, deriblandt hans tale ved Nobelprisoverrækkelsen i 1986.

Hvad bør økonomer foretage sig?

Med udgangspunkt i bl.a. Frank Knight kritiseres nationaløkonomerne for at forsøge at bygge bro mellem individuelle beslutninger og sociale ditto, således som utilitaristerne søgte ved interpersonel nyttesammenligning. De bør i stedet blive på den del af broen, hvor de hører hjemme og derfor beskæftige sig med studiet af menneskelig virksomhed og ikke gøre nationaløkonomi til et problem om allokering af knappe ressourcer, idet anvendelsen af ordet »problem« implicerer, at der findes en løsning.

»I stedet bør anvendes symbiotik, defineret som studiet af samspillet mellem organismer,« skriver Buchanan, der v.h.a. Robinson Crusoe eksemplet forklarer, hvad der driver individuelt samarbejde.

Buchanan definerer selv Public Choice-teorien som en teori, der anvender økonomiske instrumenter og metoder til at forklare de institutionelle interaktioner, som foregår i den politiske sektor, og netop denne anvendelse af *homo oeconomicus* har været genstand for kritik, da »man ikke med rigtighed kan forudsætte, at politikere og embedsmænd i deres offentlige arbejde er så egoistiske.« Hertil svarer Buchanan, at analytisk konsekvens fordrer anvendelse af de samme modeller til forklaring af de samme menneskers adfærd på forskellige områder.

Medianvælgerteoremet

En vigtig person bag medianvælgerteoremet — der i *Maktens Grænser* kun berøres perifert — er Duncan Black, som påpeger, at majoritetscykler ikke vil opstå under visse kombinationer af præferencer; resultatet, hvor majoritetsbeslutningerne bliver »unikke« er det, der med næsten matematisk nødvendighed tilfredsstiller medianen blandt vælgerne.

Forfatningens grænser

Buchanan betragter sig selv som »konstitutionel utopist« med ønske om en amerikansk samfundsordning, der ikke træder over forfatningens fødder. Buchanan deler Hobbes mareridt om den borgerkrigs-lignende naturtilstand. I stedet ønsker han staten som beskytter (af rettigheder) og som frembringer af goder (kollektive goder, der ikke vil blive fremskaffet af frivillighedens vej); han er dog klar over, at der i demokratiet vil være tendens til at fremskaffe for mange kollektive goder og til, at der inddrages mere og mere i den politiske beslutningsproces til skade for den individuelle frihed (I *The Limits of Liberty* udskiller Buchanan de statsfunktioner, han mener er nødvendige for at beskytte rettigheder og frembringe de »nødvendige« goder).

Stat og moral

En interessant spilteoretisk illustration beskriver »den aktive samarits dilemma« hhv. »den passive samarits dilemma.« Spillerne må acceptere nødvendigheden i at agere strategisk og ikke pragmatisk. Den begrænsede analyse projekteres til staten; en persons forventede indflydelse på andres beslutninger reduceres kraftigt når antallet øges; spilsituationen forsvinder og intet fordrer, at aktører skal handle med det strategiske mod, som samfundet måske kræver.

Buchanan mener, det er nødvendigt med en positiv teori om, hvordan moralreglerne fungerer, hvilket ikke kræver indsigt i, hvordan disse er opstået; vigtigt er det skelne mellem »moralske sammenhold« (loyale mod en given gruppes normer) og »moralske ordninger« (grupper eller personer, der deler alment accepterede beslutningsregler). Intet driver os til at tage hensyn til personer, der ikke er i vore moralske sammenhold, hvilket forklarer den offentlige sektors underskudsbudgettering, da de politiske aktørers normer for offentlig finansiering er normer for en moralsk orden. Tidligere mandede »den victorianske økonomiske moral« til at fastholde et balanceret budget, men Keynes ødelagde disse regler.

Til forklaring af, hvorfor de kulturbetingede normer er sårbare anvender Buchanan Hayeks differentiering mellem kulturbetingede beslutningsregler og rent biologiske instinkter; den keynesianske revolution medførte en forskydning i moralnormen, men det private sløseri holdes delvist i skak af moralske normer i modsætning til det offentlige sløseri. Buchanan mener, at der bør være forfatningsmæssigt forbud mod at finansiere forbrug ved låntagning.

Sikring af friheden

I sit forsøg på at forklare de af Adam Smith definerede »naturlige friheder« undgår Buchanan diskussionen om positiv/negativ frihed, idet han eksplicit introducerer frihed som en vare, der som alle andre værdsættes af individer, men kræver en klar definition af rettigheder, for: »så længe individuelle rettigheder er veldefinerede og beskyttes af loven, garanterer egeninteressen hos samfundets aktører, at ressourcerne og individuel frihed maksimeres« [p. 106].

Stærkt inspireret af svenskeren Knut Wicksells »princip om frivilligt samtykke og eenstemmighed« hævder Buchanan, at enighedsreglen for det kollektive valg er modsvaret til friheden til at bytte på markedet. Han indrømmer dog, at det af praktiske grunde er nødvendigt at give afkald på fuldstændig eenstemmighed, når forfatningen er vedtaget.

Buchanan er absolut læseværdig, ikke mindst *The Limits of Liberty* og *The Calculus of Consent*, men også denne letlæste samling af Buchanan-tekster fortjener en plads på hylden, til trods for dens til tider meget overfladiske behandling af Public Choice-skolen og dens argumenter.

Lisbeth Mie Nielsen